

Дагъустандин дишегъли

4/2019

ISSN 0134-4250

Лезгинский

Дагъустандин дишегъли 2019

Чи Пайзат

Пайзатан 60 йис тамам хъайила, кIвалахдин юлдаш-рикай сада ихтин теклиф ганай: «Ша, адакай еке макъалани кхьин ва суьретни журналдин жил-динал гун...». Пайзата разивал ганачир: «Куьне вуч лугъузвайди я! Ваъ, ваъ...». Адан къилих чиз, чнани кIевивал авуначир...

Заз чиз, авуна кIандай кар тир! Гъеле чан аламаз чи кIвалахдин юлдашдиз чаз вич гъикъван кIан ятIа, гъикъван чна вичиз гъурмет ийизватIа, гъикъван чун адан акъул-камалдал гъейран ятIа, гъикъван чаз адан гаф багъа ятIа, аквадай.

Дагъустандин дишегъли, дагъви дишегъли... И келима лугъудайла, чи фикирда гъи мана жезватIа? Ара датIана дегиш жезвай уьмуьрда и гафунихъ ихтин, дегиш тежедай, мана амуькзаватIа? Чи тарихар, бубайрин марифатдин къанунар, эдеблувилин, намуслувилин бинеяр, хизандин къл хуьдай ерияр чи дишегълидин къилихрик куматIа яраб? Чи Пайзатан къилихрик кумай...

Белки, гъавилай гъам яшара авай, гъам жегъил редакторар, кIвалахдин юлдашар, четин макъамра меслят кIанз Пайзатан патав фидай, вучиз лагъайтIа, чIалахъ тир: Пайзата неинки рикI-даркIун жагъурда, дуьз меслят гуда, гъакIни адаз авур ихтилат масанихъ санихъни алатдач, гъа инал куьтягъ хъана фида... Адаз мидяйвал авун, арайра къл тун, пехилвал авун чидачир, амма тахсир квайдаз акI кIевелай туьнбуьгъ ийидай хъи, ам чилерай-чилериз ракъурдай! Гъар гъи дуьшуьшда хъайитIани, ада анжах гъа и дуьшуьшдиз кутугай, лап

дуьз гафар лугъудай, чун гъатта мягътелни жедай: гафар гъикI жагъана, рикIел гъикI атана?

Пайзат Загъидовна неинки къилин редактордин заместител, неинки авар редакциядин редактор тир - ам халис къилин цензор тир! Редколлегийрин вахтунда, чап авун лазим тир макъалаяр веревирд ийидай чIавуз, Пайзата вичин атIай гаф лугъудай: «Макъала чап авуна виже къведач!». «Вучиз?» - нарази жедай ам кхъенвай журналист. «Вучиз лагъайтIа, дагъви дишегълиди а ви макъалада авай хъгинда авур кар садрани ийидайди туш. Кълп делилар гъимир!» - лугъудай Пайзата. «Кълп делилар туш, дишегълиди авуна ахътин кIвалах!» - алатдачир автор. «Эгер авунваз хъайитIа, генани гун нубат туш, - лугъудай мад Пайзата. – Вири республикадиз ам чешне хъиз кълалурдани?» И фикирдихъ галаз рази тахъун мумкин тушир. Журналдин мурад уьмуьрда авай гълар кълалурунихъ галаз сад хъиз, уьмуьр гъихътинди хъун лазим ятIа, гъамни лугъуникай ибарат я эхир!

Заниал Пайзатан уьмуьрдин вири рекъикай, адаз авай наградикайни тIварарикай кхъизвач – важиблуди ада чи рикIера тунвай чIур тежедай гел я.

Чи рикIера ада къастунал кIеви, ширин мез авай, акъуллу дишегъли тир вичин гуьзел къамат туна, гъа идалди чаз виридаз уьмуьрдин къиметлу тарсар гана. Чаз ада дишегълидин зурбавал, инанмишвал, къуват, асул везифа, къиметлувал вуч ятIа, гъам чирна, и кар рикIелай садрани алат тийидайвал авуна.

Чаз ада дагъви дишегълидин чешне туна...

АХВАРАЙНИ ТАКВАДАЙ ХЪТИН БАХТ...

ШАК АЛАЧИР КАР Я –
ЯРАТМИШДАЙ КАСДИХЪ
НЕИНКИ МАШГЪУРВАЛ
ЖЕДА, НЕИНКИ АДА ЛА-
ГЪАЙГАФУНИХЪ КЪУВАТ
ЖЕДА, АДАН МЕСЛЯТДАЛ
ВИЛ ЖЕДА, ГЪАКИНИ ИН-
САНИ АДАН ГЪАР СА
КАМ, УЪМУЪРДИН ГЪАР
СА АГЪВАЛАТ КЪЕТИЕН-
ДАКАЗ ВЕРЕВИРДНИ
ИЙИДА.

Драматург, писателъ, шаир Раисат Ибрагимова ингъе гъа ихътинбурукай сад я, адахъ галаз авур суьгъбетдай ваз сифте килигайла адетдинди хъиз жедай, амма гъакъикъатда ажайибди, девлетлуди тир адан руьгъдин алем ачух жеда, а алемди ви руьгъдизни пайгарвал, секинвал гуда, адав бушлухра сирнав ийиз тада: таза векъеди, чуьлдин цуькведи, къушарин нагъмай-ри, пешерикай пад къалурзавай цийи бегъердин емишди... И дишегъли вичин квалени, вичин гъар йикъан яшайишдани гъа ихътин къетленди я.

Чими, къулай, ктабрай ацланвай квале Раисата чаз вичи квалахзавай стол, вичин «хъуьтлуьн багъ» къалурзава. Ина вавай яру помидорни, къацу таза хъчарни атлана, вижевай салат гъауриз, хилелай лимон къачуна, атирлу чай хъваз жеда. И багъди къуьд-гад авачиз бегъергузвайдия, амма квалин иесидиз ина са алапатни аквазвач, ада хъуьрез

лугъузва: и айвандал вири чеб-чпелай экъечизавайди я!

Гъелбетда, акI туш, гъар са шейинал ина иесидин гъил алайди я...

Сифте килигайла, чи арада кхиле физвай суьгъбет яратмишунрин планри-кай, рикелай тефидай, ажайиб пьесаяр арадиз атуникай тушир хъиз тир, чун алай девирда дагъустанвийрин дер-

ди-гьалдикай, абурун фикиррикай, ацукьун-къарагъуникай рахазвай. Раисатан веревирдер дуьзма-дуьзбур, къиметар акъалтлайбур тир, гъавилай вун мяггтел хъана амуькзавай: яраб им уьмуьрдин тежрибадин нетижа я жал, я туштла — и дишегълидин бажарагъдин деринвилини?

ЭВЕЛ...

- Аял члав? Ам бахтаварди тир, лугъузва Раисата, ваь, серинвал галачирдини тушир... Амма рикелай тефидайди, къати рангаринди тир. Раисатан бубади, Мегъамед Багъандовича, вичин рушан секинсуз, чирвилерихъ къанихъ къилихар гъясатда къатланай.

Сифте шиирар Раисата гъеле мектебда амаз кхъенай. Муаллимри адан фикиррин деринвилизи, аялдиз хас тушир муькуьфриз фикир ганаь. Куьне садра фикир це, ирид лагъай классда келзавай Раисатан шиирар республикадин «Лачин» журналда чапнай! Дагъустандин литературадин классик Муса Мегъамедова рушахъ зурба гележег авайди кхъейнай. Гъеле мектебда келзавайла, Дагъустандин халкъдин писатель Хизил Авшалумовахъ галаз кхъиле фейи гуьруьшда, писателди рушан тарифарнай, адан къисмет — яратмишунрин рехъ тирди лагъанай. Гена, рушан муаллимри, муьква ксари аялдик руьгъ кутазвай, куьмекар гузвай. Амма Раисата вичин рекъиз эквгайигъед — вичин буба я лугъузва.

Педагог, судья, адвокат, гъакъини математик, тарихчи — на лугъуди, и касдиз уьмуьрда вири илимрикай хабар ава. Адахъ гъатта литературадин жигъетдайни алакьунар авай. Ада са четинвални авачиз дарги члалаз советрин урус классикрин эсерар элкьуьрдай.

Бубади рушаз са манийвални авуначир — адаз Литинститутдиз келлиз фидай ихтияр ганаь. Ингъе жаван дагъви руш Москвадин вузда ава — ам вичин рикъин виридалайни экуь мураддихъ агакьнавай.

- Яратмишунрин конкурс ина акъван члехиди тир хъи, зун гъатта руьгъдай аватнай. И къадар бажарагълу инсанрин арада заз зун «квахъиз» киче хъанай... - рикел хъизва Раисата.

Ахпа, конкурсдин нетижаяр малум хъайила, Дагъустандай атанвай

рушан бажарагъдикай къетлендиз кхъейд авурла, Раисатаз бахтлувилай вичин рикъи хъиткъиндай хъиз хъанай.

Клевивилер гвай юриди, Раисатан эсеррин къимет гудайла, лагъанай хъи, абур инин пуд лагъай курсунин дережадив къадайбуря; гъа икъи адан эсеррин къетленвал, къаматрин керчеквал, члалан девлетлувал кхъейд авунай.

Ваь, адак фурс акатначир, ам гъеле рекъин эвел кхъиле авай, ада устадривай тарсар къачузвай. Им гъакъикъатдин бахт тир: адан муаллимар чпин тварар анжах ктабра акур зурба машгъур ксар тир. Амма

кутаз кланзавай. Зи мурад устларралдини женгчийралди, алмиралдини шаирралди машгъур жуван гъевчли ватандикай вири дуьньядиз лугъун, хабар авун тир.

Заз гъаф къадар машгъур инсанрихъ галаз гуьруьшмишвилер, танишвилер къисмет хъана, - лугъузва Раисата. — Абур ажайиб, къетлен инсанар, вири дуьньяда машгъур ксар тир. Заз абурухъ галаз неинки таниш хъун, гъакъи абурувай чирвилер къачун къисмет хъана. Зун гъавурда авай — драматургия им муракаб жанр я ва авторди вичин эсер акъи туькьуьрна кланда хъи, герек, тамашавайди

къилинди ам тир хъи, Раисатаз вичин хсуси хатла жагъана, вичин пьесайрин игитрин уьмуьр жуванди хъиз гъиссиз чир хъана.

АЖАЙИБ ДАГЪВИ РУШ...

Гъелбетда, Раисат милайим, таза дагъви цуькьзамай, гъарпа камаз утанмишвилелди ракъинал къил хкаждай, вичин иервилелди, атирралди дуьнья гъейран ийизвай беневша яз амай.

Машгъур профессорри Дагъустандай тир жегъил драматургдиз, бажарагълу литературадиз хас лишанралди къетленди яз аквазвай, инсанрин гуьгъуьлар, къилихар гъакъикъибур, инанмишардайбур тир Раисатан пьесайриз фикир гун гъаваян кар тушир.

— Сифтени-сифте заз жув жуван къуватрихъ инанмиш ийиз кланзавай, неинки Дагъустандин келчийрин, гъакъи амай вири келчийринни рикелера са гъихътин ятлани гел туник умуд

адан къенепатан уьмуьрдин, дерин фикиррин, рикъин мураддин гъавурда акъан...

И сирер адаз вичиз тарс гайи профессорри чирнай: дуьньядин литература чилел алай гъарса инсан гъавурда гъатдай дерин, гъакъикъигъиссерикай, мурадрикай хранвайди я эхир... Ибрагъимова Раисат келлунал рикъи алай студент руш тир, гъавилай ам вузда вилик-къилик квай, кар бажармишдай жегъилрин арада гъатна. Ам неинки а члавара иллаки дебда авай машгъур Таганкадал алай театрда, гъакъини яратмишдайбурун жуьреба-жуьре форумрани акваз жадай.

Раисатан рикел Советрин писателрин ругуд лагъай съезд хъсандиз алама. А члавуз адан патав Италиядин виридуьньяда машгъур писатель, прозаик Альберто Моравио ацукьнаваз хъана.

Им советрин милли литературади цуькь акъуднавай, милли писателринни шаиррин тварар вири дуьньяда

машгър хъанвай 1976-йис тир. Мирзо Турсун-заде, Чингиз Айтматов...

Адан рикел кье хъиз зурба бажарагъдин сагъиб Ч. Айтматов алама. Адан ктабар а члавуз вири уьлкведа, гъакини къцепатан уьлквейрани келзавай. Девирдин нефесдиз яб гуз чидай писатель, халис философди хъиз, къвери чи гележегни хъсандиз аннамишзавай, налугъуди, адаз чи уьлкве чкидаиди, чалпачуквилер жедаиди, инсанар манкъртIриз элкведаиди виликамаз чизвай.

Дагъустандин литературадини цуьк акъуднавай вахтар тир. Р. Гьамзатован, Ф. Алиевдин, Агъмедхан Абу-Бакаран тIварар вирина машгър хъанвай. А йисара писателрин советанияр вири республикайра кыле тухудай, Литинститутдай жегъил драматург, агалкъунралди келзавай студент руш Раисат Ибрагъимова анриз командировкайриз ракъурдай.

– Ам литературадин еке мектеб тир, – рикел хкизва Раисата. – Вири писателар зурба са хизан хъиз тир, сад-садан агалкъунрал шадвал ийидай, дуствилин алакъяар арадиз къведай, мукъвал-мукъвал санал кIватI жедай. Гила а крар ахварай акурбур хъиз жезва... За келдай йисара Литинститутда Агъмедовар Мегъамедани Маринади келзавай, Дагъустандай атана келзавайбурун

рин автор яз, вучиз ам писателрин Союздин член туш, лагъана жузур члавуз, ада сивик мили хъвер кваз икI лагъана жаваб гана:

– Мегер ам гъакъван важиблу яни? Зун патал килинди тамаша-

халкъдихъ галаз хъун, ам вигъавурда акъун, адан руьгъдик инсанвилин, намусдин ерияр кутун я.

Вичин дипломдин кIвалах вири уьлкведиз машгър драматург ва режиссер В. Розован гъилик килиз

акъудай Раисат Ибрагъимовади вич муаллимдин лайихлу ученик яз къалурнай...

ЖУВАН КЪЕТИЕНВАЛ КВАДАР ТИЙИН...

– Жуван къетIенвал хуьн – им лап важиблу я... Гъатта Москвадин сегънейрални даяз мелодрамаяр акур члавуз, рикI тIар жеда, – лугъузва Раисат Ибрагъимовади.

Ада вичин сифте эсер «ЦалцIам векъерай» тIвар алай пьеса рикел хкизва. Ам драматург Йозас Монтевилади вичин чIалаз таржума авуна, Литвада сегънеламишнай. Им Раисатан бажарагъдиз еке кьимет гун тир. Драматургди пьесада еке месэла къарагъарнавай: куь адетдин, акъуллу инсан тахсиркарвилин рекъел гъизва?

Пьеса 150 гъилера сегънеламишна, гъар сеферда тамашачийри гурлу капаралди къаршиламишиз хъана. Даргийрин театрдин килин режиссер Мустафа Ибрагъимова вичин патав пьесадин игитрин гьиссерин гъакъикъивилел гъейран тир тамашачияр гъикI къведайтIа, рикел хкизва. Авар чIалаз Раисатан бажарагъди гъейран авур Ф. Алиевади адан «Рекъин кърехда пуд къавах» пьеса таржума авунай. Ана ихтилат пуд хва дяведиз рекъе тур дидедай

десте сихди, дуствилинди тир. Чун гилани гъахътинбур яз ама!

За адавай, театрдин алемда а къадар машгървал аваз, милли вири театррин сегънейрал худдиз къалурзавай са къадар драматургядин эсер-

чийри, келчийри зи эсерар гъикI къабулзаватIа, гъам я. Зи рикел Литинститутдин ректор В. Пименован гафар хквезва. Ада лугъудай, шаир, писатель, прозаик, публицист патал виридалайни килинди – жуван

физва. Фронтдиз рекъе гъатдалди вилик рухвайри къелемар акIурнай. Амма абур садни элкъвена хтанач. Диде вичин вири уьмуьрда а тарарихъ гелкъвез хъана – ам а тарара вичин рухвайрин руьгъ авайдан чIалахъ тир...

Раисатан яратмишунрин «хучар-ра» чи секинсуз девирдиз бахшнавай эсерарни ава – абур девирдин тарихдин чинар хъиз амуькдайдал са шакни алач. А эсерра цIийи кбилелай дуьньяпайи-паяргъикIийизватIа, ам акваз, хажалат чIугвазвай чи девирдин инсандин къамат къалурнава...

2009 йисуз Раисат Ибрагъимовадин «ЦIун мецерал алай нехишар» тIвар алай пьеса Дондал-алай-Ростовда кбиле феи Вирироссиядин драматургрин фестивалда виридалайни хъсанди яз гьисабнай.

«ЦIун мецерал алай нехишар» – им мобильни алакъайри инсанрин рафтарвилер сергъятламишнавай девирдиз талукъ эсер я. Адан бинедаллаз фильм гъазурзава.

Институт акъалтIарайла, са тIимил амай Раисат Москвада амуькьиз. РФ-дин писателрин Союздин секретарь, милли литературайрин месэлайриз талукъ консультант Н. Грибачева, вич пенсиядиз физкIвачин хъанваз, вичин чка Раисатаз теклифнай. И меслятдал Литинститутдин проректор А. Галановни рази тир. Ингъе шад хъанвай Раисата ватандиз бубадиз зенг авуна, муштулук гана. Амма бубади адавай кIвализ, ватандиз хтун истемишна.

ЖУВ ХАЙИ ЧКА...

Раисат ватандиз хтана, Дагъустандин учпедгизда кIвалахал акъвазна. Гзаф рекъера-хуьлера жезвайтIани, ада четин я лугъуз садрани арза авунач: ам цIийи-цIийи инсанрихъ галаз гуьруьшмиш жезвай, жуьребажуьре инсанрин къисметар аквазвай, вичин эсерриз гъар жуьредин темаяр жагъурзавай. Гуьгъуьнлай а аялрин «Лачин» журналда кIвалахал хъана, мадни са шумуд йисалай адаз Гостелерадиокомпаниядин а чIаван регъбер Мегъамед Гъамидова аялар патал передачайрин редакторвал теклифна. И пешедилайни ам рази яз амуькна, журналиствилеин везифайри адаз инсанрин гъар жуьре къисметар аквадай мумкинвал гузвай... Ара физ

ам Москвадизни акъатзавай, вичин ярар-дустарихъ галаз гуьруьшмиш жезвай, абур Раисатаз Москвадиз куьч хъун теклифзавай. Амма гила Раисатаз чизвай: инсан вич хайи, вичин багъри ксар, дагъустанвияр авай чкада яшамаш хъун лазим я.

ВИРИ ГЪЕЛЕ ВИЛИК КУМА...

Раисат Ибрагъимовадихъ галаз суьгъбет авун итижлу я. Ада вири уьлкведа машгъур инсанрихъ галаз кбиле феи вичин гзаф къадар гуьруьшар, танишвилер рикIел хкизва. Абурун арада Олег Табаков, Юрий Любимов, Владимир Высоцкий, Леонид Филатов, Михаил Ульянов ва масабур ава. Раисат абурукай рикIинмихивилелди, чимивилелди, дамах гвай, чпин къакъанрив масад агуд тийидай дамахлу, такабурулу «гъетерикай» хъиз ваъ, лап муьква инсанрикай хъиз рахазва.

– Абуру чеб «гъетер» хъиз тухудачир, абур чпин рекъе зурбаз зегъмет чIугвазвай инсанар тир. Абур инсанрин рикIел Россиядин машгъур кинематограф, театр, вири дуьньяда малум тир яратмишунин устадвилеин мектеб арадиз гъайи инсанар яз алама, – къейд ийизва

Дагъустандин драматург Раисат Ибрагъимовади.

Раисат Ибрагъимовадиз гзаф къадар негъилар, къисаяр, тарихдин агъвалатар чиде. Адан кIвализ дустар, муьквабур муьквал-муьквал къведа, Раисатани адан вичин диде хътин милаим, кIуфал хъвер алай руш Лейлади абур гъамиша хушвилелди къабулзава.

За хабар къазва: драматургдиз кIвалахар гзаф авани? Раисата хъверзава ва жаваб гузва: яратмишдай касдиз ял ядай вахт авайди туш, вилик, рикIик гъеле гзаф крар кумазма...

– Акъван крар ква хьи рикIик! – лугъуза ада ва алава хъийизва: – Патав гвай мектебда за аялрихъ галаз театрдин кружокни тухузва...

За лагъайтIа, икI фикир ийизва: икъвандерин вагегъенш чирвилерни алакъунар авай адавай вузда «Театроведение» тарс тухуз, студентриз лекцияр кIелиз жедай...

– Куь къисмет бахтлуди яни? – жузазва за.

– Бахтлуди я, – са декъикъадани фикир тавуна, гъасятда жаваб гузва Раисата. – А къадар бахтлуди я хьи, гъич ахварайни таквадай хътин...

Айшат ТАЖУДИНОВА

ХУЪРЕЛ ЧАН АЛАМУКЪАЙТИА, МЕКТЕБДАЛНИ ЧАН АЛАМУКЪДА!

1 сентябрь – Чирвилерин югъ я. Вичин кIвалахдикай, алай девирдин хуьруьн чкада образованидин хъсан ва пис терефрикай, гьакIни Кьиблепатан Дагъустанда яшайишдин ва зегъметдин шартIарикай Сулейман-Стальский райондин Шихидхуьруьн мектебдин директор Айдаева Раидади суьгъбетзава. Лугъун хьи, алай йисуз и мектебдин 100 йис тамам жезва.

– За и мектебда кIвалах ийиз саки 30 йис жезва. ЦIуд йисуз завучвиле, ингъе, муьжуйд йисуз директорвиле кIвалахзава. Гьелбетда, заз мектебдин, гьакIни жуван хуьруьн вири месэлайрикай хабар ава.

– Зун Ахцегъ райондин дагълух Маца хуьре дидедиз хъайиди я. 1977-йисуз чи хуьр Мегьарамдхуьруьн райондин Буткъазмайрал куьчарнай, гъана за юкъван мектеб акьалтIарна.

1991-йисуз за лап хъсан кьиметралди Дагъустандин университетдин филологиядин факультет акьалтIарна, уьмуьрдин юлдаш Айдаев Салигъахъ галаз санал адан хайи хуьр тир Сулейман-Стальский райондин Бутхуьруьз хтана. Гъа йикъалай инихъ зун гъана яшамиш жезва, амма кIвалахдал иниз, Шихидхуьруьз кьвез-хъфизва.

Чи хуьре, мукъвал алай 5-6 хуьре хъиз, анжах сифтегъан

мектеб я кардик квайди. КIелун давамарун патал аялар Шихидхуьруьн юкъван мектебдиз физва.

Муаллимдин пеше загъеле аял чIавалай, чпин кеспидиз вафалу халисан муаллимрин чешнеяр акуна, хкъагъайди я. Къилин чешнеярни, гьелбетда, зи буба Абдурагъманов Сабир Абдулмеликович ва рагъметлу зи ими Сефермелик Абдулмеликович тир. Абур халисан муаллимар

ва хуьре тIвар-ван авай ксар тир. За гьамиша гьабурухъ ялзавай, абурувай меслятар къачузвай.

- Куьн патал хуьруьн мектеб вуч я?

- Им къетIен адетрин са къетIен алам я, ам вич галачиз вилик финиф мумкин тушир хуьруьн уьмуьрдин са пай я.

- Мектебдин директордихъ хуьре чIехи гьуьрмет-сейливал авани?

- Эгер чирвилер гудай идарадин регьбер рикIин сидкъидай кIвалахзавайди ятIа, ам образованидин, тербиядин, хизандин ва яшайишдин месэлайра меслятчидиз элкьведа. Чи вири муаллимри, лайихсуз наградайриз, гьалатIриз рехъ тагудай чкадин халкъдин къетIен гуьзчивилик кваз кIвалахзавайбур я. Хуьрерин мектебрин гзаф руководи-телри чкадин самоуправленидин ва хуьруьн уьмуьрдихъ галаз алакьалу месэлаяр гьялунин карда иштиракзава. Гьелбетда, азад вахт, къуват ва сагъламвал гзаф авайвиляй ваъ, мектебдин директорди гьукуматдин месэлайриз талукъ тирвал фикир гун герек тирвиляй.

- Хуьр аваданлу жеда – мектебдин крарни вилик фида. Хуьруьн мектеб кадрияр артухардай къилин чешме, макан я. Сир туш хьи, алай вахтунда арадал атанвай чIехи месэла жегьилар кIвалах жагьурун патал шегьерриз ахмиш хьунихъ галаз алакьалу я. Хуьрера яшайишдин рекьай мумкинвилерни шартIар ва мажал авай вахтунда са квел ятIа машгьул жедай чкаяр авачирвиляй хуьрерай жегьилар катзава. Йисалай-йисуз чи мектебда кIелзавай алрин къадар тIимил жезва. Эгер са шумуд йис идалай вилик чи мектебда 120 аялди чирвилер къачузвайтIа, алай йисуз ина амайди 80 аял я. Классра 7-8 аял

ацукьзава, 2019-йисуз анжах 5 аялди мектеб куьтягна. Са вад йисалай абурун къадар гьикьван жедатIа, фикирдиз гьун четин я заз.

- Вилералди аквазвай ихьтин гьалариз куьне гьихьтин къимет гузва?

- Вири и четин месэлаяр 90-йисарихъ галаз алакьалу я. А чIавуз, хьсан кIвалах ва къулай уьмуьр жагьурунин мураддалди, хуьрерин агьалияр шегьерриз финин гьерекадар башламиш хьана. Хуьрай муаллимарни куьч жезва эхир, абурни элкьвена хквезвач. Чи Шихидхуьрени муаллимар тIимил ама. ЧIехи пай яш хьанвайбур я. Дуьм-дуьз илимрин: математикадин, физикадин, химиядин муаллимар бес тахьунин месэла арадал атанва. Эгер абурукай сад начагъ хьайитIа, абур эвездай кас авач. Къецепатан чIаларин муаллимрихъ галаз алакьалу месэла чна вузра къецепатан чIал чирай гуманитарный илимрин муаллимин куьмекдалди гьялзава. Чун

абурукай къецепатан муаллим гьазур хьийиз махсус курсариз рахкуруниз мажбур жезва. Хуьруьн муаллимдин гьвечIиди тир мажибдини мектебдин крар кIеве твазва. Ина аялрин бахча, спортдин секцияр, яратмишунрин кIватIалрикай ибарат алава образовани къачудай чкаяр авач. Исятда захъ галаз кIвалахзавай гзаф муаллимар пенсиядиз фейила (абурукай гзафбур фадлай кIвалахзавай пенсионерар я), тарсар гудай ксар амукьдач, заз кичIеда хьи, гьатта аяларни амукъ тавун мумкин я.

- И месэлаяр Куьне гьикI гьялзава, абурай гьикI кьил акьудзава?

- Са акьван мумкинвилер авачир хуьруьн мектебдин директор муаллимни я, социальный работникни я, экономистни я, бухгалтерни я, юристни я, къаравулни я, пожарныйни я, жув жуван секретарни я. Неинки чирвилер гунин кIвалахдал машгьул хьун, гьакI образованидин, тербиядин, экономикадин, къаравулвилдин, социальный, майишатдин ва хейлин маса кIвалахарни тешкилдай менеджердизни элкьвезва.

- Мектебдин директорди мад вуч авун лазим жезва?

- Гьайиф хьи, хуьруьн директордин гзаф вахт ва къуват, гьеле советрин вахтара, саки асир идалай вилик эцигнавай хуьрерин куьгьне мектебра алай аямдин къайдаяр ва инструкции ишлемишиз кIанз алахъзавай гуьзчивалдай органрин месэлаяр-истемишунар гьялуниз серф жезва.

- Ктабралди, техникадалди, кIвалахдай хьсан шартIаралди таъминвилдин месэлаяр гьихьтин гьалда ава?

- Чи мектебди цIи къвед лагьай йис я «100 мектеб» проекта

иштиракиз. Жемиятдин маш-
гур деятель, инвестор Имам
Яралиев себеб яз, 1949-йисуз
эцигнавай дараматда тамам-
вилелди ремонтдин кIвалахар
тухузва.

**- Куьне и мектебдиз жу-
ван уьмуьрдин хейлин йисар
бахшнава, вишералди жаванар
уьмуьрдин рекьел акъуднава,
Квехъ хизан патал вахт амуьк-
завани?**

- Зун фад гъуьлуьз фена,
захъ пуд хва ава. Амма хизан-
дихъ бедбахтвал галукъна. Зи
уьмуьрдин юлдаш кечмиш хъана,
гуьгъуьнлай чIехи хвани, бед-
бахвилик акатна, телеф хъана.
Рухваяр Дагъустандилай къеце
яшамиш жезва, абуру анра кIва-
лахзава. Пешедин рекьей кIвалах
жагъун тавурла, инай экъечIуниз
мажбур хъана. Юкъван хва Шар-
вилиди Белгородда медакадемия
куьтягъна, гъвечIи хва Аслана
Москвада юриствилини акаде-

мия куьтягъна. Къведани чпин
пешедин рекьерай Москвада
кIвалахзава. Аялри ва хтулди
гъаргатузал кьил чIугвазва. Им
адет хъанвайди я: хъсан образо-
вани гвай жегьилар Россиядин
маса регионра къулай уьмуьр
жагъуруниз мажбур жезва.

Хуьруьн чкада образовани-
дин ва тербиядин кIвалахра
важиблу чка къазвай мектебдиз
арадал атанвай ихьтин гьалариз
манийвал гуз четин жезва, пеше-
дин рекьей кIвалах жагъурдай
мумкинвал авачирла, месэладай
экъечIдай маса илаж жагъуруниз
мажбур жезва.

Уьмуьрдин къуват авай, къас-
тунал кIеви ва гъеле жегьил
дишегъли тир Раида Сабировна
Айдаевадиз - хуьруьн интелли-
генциядин векилдиз - килигайла,
инанмиш жез кIанзава хьи, пе-
шедиз вафалу, жуван уьлкведин
савадлу, лайихлу, йисар ала-
тайлани чпелди дамахиз жедай
ватандашар тербияламишунин
карда къуватринни вахтунин
гъайиф текъведай викIегъ ксар
амай къван, хуьруьн мектебдал-
ни чан аламукъда.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

АШПАЗ ЗИРИФА

Инсанрин хесетар, кбилихар хыиз, абуру хкызавай пешеяр, кеспиярни гзаф ва жуьреба-жуьре я. Гьи пеше хъсан я? Гьи пешекардикай обществодиз, халкьдиз гзаф хийир ава? И суалриз са гафуналди жаваб гуз хъун мумкин туш. «Тиртла са ферли квалерин устлар, Хкаждай виниз зегьметди зи твар» - кхыизва Лезги Нямета вичин «Хъанайтла» шиирда. Мадни ада алава хыйизва: «Гзаф гудай за ватандиз хийир, Ггилер-фяле, рикI – кIвалах хъанайтла».

Герек пешейрикай ихтилат кватайла, Кыасумхуьрел яшамиш жезвай, вичи яргъал йисара ашпазвиле кIвалахзавай Зирифа Абдулгалимовади хуьрез-хуьрез лагъана: «Зи пешени герекбурук акатзава, фу-хуьрек галачиз инсан яшамиш жедач къван!». Вич чаз фадлай хъсандиз таниш тир мегърибан и дишегълидихъ галаз рази тежедай себебарни захъ авач...

Зирифа Гъажикеримовна Абдулгалимовадин ери-бине Къулан Сталрин хуьрай я. Гъевчли чIа-валай дадлу хуьрекар, тинидикай чрай шейэр гъазуриз вердиш хъайи руш, мектеб акъалтарна, Ростов шегъердин кулинарный техникум-

дик экечIна. Ина кIелай 3 йисни 8 вацран вахтунда Зирифади ашпаз-вилин «сирер» рикIивай чирна. Техникум хъсан чирвилер аваз акъалтарай, вичи лугъузвайвал, «рикI алай пешекарвилин диплом къачур» дагъви руш ватандиз хтана.

Зирифа Гъажикеримовнади вичи хкъагъай, рикI алай пешедиз вафалувални къалурзава. Ада сифтедай Дербент шегъерда «Электросигнал» заводда (1982-1985-йисара), Сулейман-Стальский райондин ХООП-да ашпазвиле, 2011-2013-йисара минеральный ятар акъуддай «Рычал-су» завода столовойдин заведующийвиле гъакъсагъвилелди кIвалахна.

Эхиримжи вахтара Зирифа Абдулгалимовади райондин центрдалалай КЦСОН-дин (агъаллийриз социальный жигъетдай къуллугъдай комплексный центр) дараматдай са кIвал арендада къачуна, ана столовой ачухна, кIвалахзава. Зирифади кIвалахзавай чка чи «Куьредин хабарар» газетдин редакциядин патав гва. Чун, журналистар, шагъидар жезва хьи, столовойдиз атана фу-хуьрек тIуьна хъфизвай гзаф инсанри Зирифа Гъажикеримовнадин кIвалахдила,

ада гъазурай хуьрекрилай разивал ийизва.

- Зирифа ваха кIвалахзавай столовойдиз зун дуьшуьшдай, «Мукъварал фу недай чка алани» лагъана жузурла, маса касди къалурна атайди я, ашпазди ийизвай хуш рафтарвилелай, хуьрекрин дадлувилелай, еридилай зун рази яз амукъна, - лагъана чи редакциядиз атай Хив райондин Цналрин хуьрай тир Мирзекерим Агъабалаева. - Хуьрекрин кьиметарни ужуж я. Ихътин ашпаздикай, столовойдикай куьне макъала кхъенайтла, зун квелай гзаф рази жедай.

Дуьз лагъайтла, къенин макъалани чна М. Агъабалаеван ва маса са шумуд касдин тIалабуналди кхъейди я. Зирифа Гъажикеримовнадикай, чаз лап хъсандиз чизвай инсандикай-ашпаздикай, ихътин разивилин келимаяр ван хъун, гьелбетда, хуш жедай кар я.

3. Абдулгалимовадиз неинки лезги мили хуьрекар, гъакIни дуьньядин гзаф халкъарин хуьрекар, салатар, хъвадай мижеяр, чрай шейэр гъазуриз чиди. И кар патал ада махсус журналрикай, электронный такъатрикайни менфят къачузва.

За къатIана: Зирифа Гъажикеримовна ашпазвиле кеспидала къван къару я хьи, ам вичин кIвалахдикай, хуьрекар, недай маса затIар гъазуруникай сятералди рахада. И кеспиди адаз рикIин шадвал, руьгъдин таъминвални гузва.

За жува-жувак фикирни ийизва: чи йикъара яшамиш хъанайтла ва ашпаз Зирифадин кIвалах акуланайтла, Лезги Нямета вичин шиирда «Пис-хъсан чидач, зун я къе шаир, РикIер рахурдай чиз ийир-тийир» гафарилай гуьгъуьниз белки алава-ни хъйидай жеди: «Гзаф гудай за ватандиз хийир, Шаир ваь, закай ашпаз хъанайтла».

Эхъ, пешеяр писбурни хъсанбур авайди туш. Нин рикI гьи пешедал алатла, гъа кас патал адан пешени хъсанди я.

ХАЗРАН КЪАСУМОВ

Шикилда:
ашпаз Зирифа Абдулгалимова

ГЪАРМА САД СА ПАТА

Арагъ алай зулун юкбуз телекомпанияда кІвалахзавай чун вири санал кве чкадиз тазиятдиз фенай: саниз – мейит кучукдалди, муькуьниз – кьейиди кучукайдалай кьулухъ.

А юкбуз чахъ галаз кІвалахзавай кве дишегълидихъ, чебни лап акІанвай дустарихъ – бедбахт хабар галукънай: кьумукъ чІалан передачайрин редактор Маржанадихъ ва монтаждин режиссер Асиятахъ. Абурун кьведанни стхяр телеф хъанай...

Маржанадин кІвал чаз мукьвал тир, гъавиляй чун сифте аниз фенай. Адан чІехи стха Тимур МВД-дин офицер тир, ам Магъачкъалада киле фейи спецопераци киле тухудай чІавуз телеф хъанвай.

Авай са хва гъилий акъатай диде-бубадин, адан жегъл сусан, стха къакъатай Маржанадин гъалди-кай лугъудай гафар жагъурун четин я.

КІвале авай ихтилат Тимуракай тир... Лап хъсан кьиметар къачуз мектеб куьтягъна, армиядин жергейра кьуллугъна, военный вузда килин образование къачур адакай кадровый офицер хъанвай...

Тимуран кІвалин вилик ясдин митинг киле фена. Игит эхиримжи рекъе тун патал республикадин гьукумдин векилар, кьенепатан крарин идарадин регъберар, маса машгъур ксар атанвай.

Тимуран багърийриз килигайла рикІ тІар жезвай: итимрин арада кыл чиле тунвай буба акъвазнавай, дидеди, вич-вичел алачирда хъиз, кисна башсагълугъар къабулзавай, жегъл свас гъарай кылеллаз мейитдал гадар жез, къекъечІзавай...

Маржана, чун акурла, чи патав атана. Ам секинардай, адаз сабур гудай гафар гъинай жагъурин?! Ахътин тІал секинардай гафар бажагъат ава. Чи арада вичин мукъва дуст авачиз акурла, ада хабар кьуна: «Асядиз хабар авачни?». Чара хъанач, чна адаз адан кІвализни хажалат атанвайдакай, инай хъфена, чун адан патав физ кІвачин хъанвайдакай лагъана.

«Рамазан?» – чинин рангар атІана, хабар кьуна Маржанади...

Маржанадин ва адан дидедин патавай хъфидайла адетдин «Куь чанар, куь веледрин чанар сагъ хъурай» лагъана, чун бедбахтвал килел атанвай Асядин кІвализ рекъе гъатнай...

* * *

...Санал кІвалахзавай чаз виридаз чизвай кар тир: Асядин гъвечІи стха, Рамазан, алатай йисуз, алукъни тавуна бубадин машинни, хизанда авай пуларни чинеба къачуна, кІвалай экъечІна фенвай. Асяди ихтилат авурвал, са гъафте алатайла, Рамазана бубадиз зенг авуна лагъана хъи, вич «стхайрин» патав фенва, машинни, пулни ада вич патал ваъ, Аллагъ рази жедай рехъ патал къачунвайди я...

Гъаятдани, кІвалени ван-сес авачир, инсанарни лап тІимил авай. Ишедай касни авачир. ЦІункІвале дишегълияр са квел ятІани машгъл тир, гъавада иситІадин ни авай. Асядин буба итимрихъ галаз гъаятда, диде, Асият ва муькуь вах кІвале ацукънавай.

Асиятан диде авар, буба дарги я, рахан вири кѳумукъ ва урус чІаларал ийизвай: абур яшамиш жезвай Тарки поселокда вири гъа икІ рахадай.

Асядини чахъ Маржана галачирди гъасятда къатІана, чна ам татунин себеб адаз лагъана. КІвале авайбур бирдан вири кис хъана – Асядин хизандиз Тимура гъина КІвалахзавайди ятІа, чизвайди тир...

КІвалин гъавадин секинвал Асядин диде Раисатан ванци чІурна: ада вичин хва аял чІавуз гъихътин иерди ва милаимди тиртІа, лугъуз ихтилатиз гатІунна. Чаз ада гила вичин иманлу, са тахсирни квачир хва спецоперацѳ физвай чкадал дуъшуъшдай акъатайди я лугъудайди хъиз авай... Ва я адалатсуз спецслужбайри, чпиз чинер къазанмишун паталди, тахсир квачирдан къил тахсирдик кутуна лугъудайди хъиз тир... Амма чун гъалатІ хъана. Бирдан дишегълиди секиндив и гафар лагъана: «Заз ам чан аламаз КІвализ хквен тийидайди чизвай...».

Дишегъли мет-къил гатаз шехъзавачир: вилер акъална, на лугъуди, адан вилерикай алатай вакъиаяр карагъавай, ада вичин рикІевай гафар чаз лугъузвай. «Мектеб акъалтІарайдалай къулукъ ам спортдал машгъул хъана, чунни и кардал шад тир... Тренажеррин залда ам исламдин къайдаяр КІевивилелди къиле тухузвай гадайрихъ галаз таниш хъана. Ктабар КІелиз гатІунна... За сифте ада вуч ктабар КІелзаватІа, а кардиз фикир ганач... Какадар тийиз капІ ийиз мискІиндиз физ хъана... Са кардини зи рикІик къалабулук кутунач, хци ички хъавзвач, пІапІрус чІугъавзвач, йифен дискотекайра вахтар акъудзавач лугъуз, зун адалай рази тир...».

Дишегълиди лугъузвай гафари хъ чна чІарни юзан тийиз, кисна яб гузвай, амни вич-вичик рахазвачир, ада ихтилат чаз ийизвайди тир...

– Хци чаз гъарай-эвер ийиз, за, вахари гъикІ алукІун лазим ятІа, бубадин танишар, дустар гъихътинбур хъун лазим ятІа, чаз буйругъаргуз гатІунайла, чахъ галаз са суфрадихъ ацукъ тийиз акурла, вучиз лагъайтІа, зи гъуълукъ рикІ арабир са истикІан пиво хъунал алай – анжах и КІвалахар акурла, гъуълукъ хъел атана, хциз гъарай-эверна. Амма арадал затІни атанач – хцикай маса инсан хъанвай, чи тІем, гаф адак акатзавачир. Са шумуд сеферда зун адахъ галаз секиндив рахаз гатІунна, амма хцикай къван жезвай, на лугъуди, адан къене руъгъ амачир, къужахда къаз КІан хъайила, на лугъуди, за зи гъил зи гъвечІи хцик ваъ, са гъихътин ятІани душмандик хкІурзавай».

Дишегъли заландиз къарагъна, муъкуъ КІвалай шикил гваз хтана. Адалай рикІиз чими адетдин жегъил гада аквазвай.

«Гъуълукъ чаз хва хъун вилив хуъзвай, ам хайила, адан шадвилихъ къадар авачир, – лугъузвай Раисата. – Чидач, куън зи гъавурда дуъз акъадатІа,

зун жуван къисметдив муътІуъгъ хъанай. Гъа чІавуз заз чир хъанай: ам мад чаз ахкван хъийидач. Къе чна хцин чан сура туна, амма а чанда фадлай маса руъгъ авай... Ада гъакІ лугъунни авунай: чун вичиз чарабур я, чун «дуъз рекъе авайбур туш, чи рекъер чарабур я... Гила адахъ халисан стхярни вахар ава...»

Раисатан гафариз яб гузвай чун серсер хъана амукънавай, веледди вич хана, хвейи диде-бубади-кай къил баштІан авун чи къиле сакани ацакъзавачир ва чаз диде-бубади и хажалатдив гъикІ дурум гудатІа чизвачир...

«Хва КІвалай экъечІна фейидалай къулукъ са варз алатайла, чи КІвализ талукъ органрай итимар атана, – давамарзавай вичин сефил ихтилат Раисата. – абуру чаз чи хва жагъурдай серенжемар кардик кутунвайдакай лагъана. Аданни а яракъламиш хъанвай дестедик квай маса жегъилрин геле талукъ органрин къуллугъчийр ава, лагъана. Абуру лагъана хъи, эгер Рамазан КІвализ хтайтІа, ам тахсир хиве къуналди чпин патав атун патал алакъариз алахъ. «Чан хъайитІани аламукъда», – хълагънай атайбурукай сада. Мегер заз ихътин агъвалатар квелди куътягъ жедайди ятІа, течиз авайни! КІвалер элкъуърна къада, спецоперацѳ... Бес чахъ мадни веледар ава эхир, абурукайни фикир авуна КІанда. Рушар гъуълукъ гана КІанда...», – дишегълиди и гафар а къадар секиндив лугъузвай хъи, на лугъуди, ам хажалатди михъиз вичиз муътІуъгъарнава, адан чанда руъгъ амач. Нивай лугъуз жеда хва квахъай, КІвал чІур хъайи дидеди вич гъикІ гъиссдатІа...

«За фикирзава, жедай чавайни хци лагъайвал вири къиле тухванайтІа? Заз маса диде-бубайри, велед чпихъай къакъатиз кичІела, ада лагъайвал гъикІ ийизвайтІа акуна: чпини, рушарини хижаб алукІна, гъа хцин сивевай таблигъат чпини чукІуриз хъана... «Дуъз диндикай» рахаз эгечІна... Чи «куъгъне» дин, чи ата-бубайрин рехъ, квелди писди тир къван? Чи дагъви шал арабрин хижабдила вучиз усалди хъурай? Чидач, чидач...». Раисат къил хуруз вегъена, кис хъана. КІвале мад лал къена.

Чун Асиятан КІвале авай къван гагъда ина авайбурукай садани я Рамазан гъахъ акъуддай, я органрин къуллугъчийриз лянет гъидай са гафни лагъанач. Чин къун тавуна, рикІин уъткъемвилелди абуру зурба, рикІ алай, авай сад тир веледдин чан барбатІ хъайи и хажалат къабулнавай.

Раисата къил хкажна, заландиз ухът аладарна. Адан чинилай агъуз аста-аста хат-хат накъвар авахъна, на лугъуди, абур дидедин рикІин къеняй авахъзавайбур тир.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

И дишегълиди яргъал уьмуьр кечирмишна . Адан къисметдиз бахтавар аял чӀаварни, фад акур етимвални, вич и дуьньядал инсанриз лазимди хьунин такабур гьиссни, багъа инсанар къакъатунни, шадвилерни, туькъуьлвилерни, бахтни атана... Вичин алатай йисариз вил вегъез, Курзи Мамаевна Кажлаевади къе икӀ лугъузва: «За зи уьмуьр михьи намусдив, иервилив ва регъимдив ацӀанваз кечирмишна...»

ФЕЙИ УЬМУЬРДИ

Къазикъумухдин машгъур тухумрикай сад тир заргарар Магъатаеврин тухумда дидедиз хъайи Курзи бубадикай фад магърум хъана, амма садрани рикӀелай тефизвай истеклу дидеди аялрив етимвилин гьисс агудначир.

Буба къейила, Курзидин анжах вад йис тир. Батум шегъерда кӀвални, устӀарханани маса къачуна, буба хизан аниз хутахун патал Кумухиз рекъе гъатнай. Дагъустанда, фӀайтунда аваз, Леваша хуьруьв агакъдайла, адал рекъе марфадик акатнавай, мекъила зурзазвай, вични кӀвачел залан кесиб дишегъли дуьшуьш хъана. Бубади адаз фӀайтунда чка авуна, вуч яхди фена. Марфадик мекъи хъайи ам са тӀимил вахтундилаь стӀалжем хъана, рагъметдиз фена...

– Зи рикӀел чи кӀвализ кӀватӀ хъайи инсанар, ишехъзавай бадени диде алама, – рикӀел хкизва Курзи Мамаевнади. – Са къадар чӀехи хъайила, зун 24 йиса аваз хендеда хъайи дидедал гьихътин четинвилер акъалтнаватӀа, гъавурда акъунай. Адаз илчиярни акъатнай, амма ада мад гъуьлуьз хъфин хиве къуначир.

«Жуван аялар за хуьда!» – къетӀидаказ икӀ жаваб гузвай ада атай илчийриз.

Ихътин са дуьшуьшдикай Курзийт Мамаевнади къени ара физихтиллат ийида: «Диде са вуч ятӀани цваз ацукънавай. И арада адан тупӀуз раб акъахна, иви атана. «Диде!, – лагъана за, за ви тӀуб кутӀунда. КичӀе жемир, мехъералди сагъ хъижеда...»

Дидеди зи гъил хъел кваз анихъна, лагъана:

– Мехъер вучтинди я? Мехъер жедач!

Бадедиз пис хъел атана:

– ГъикӀ жедач? Абур кӀвачин хъанвайди я... Гъа гила-мад къведа...

– Атайвалди хъфинни ийида. За зи аялар маса итимдин фал-цел эцигдач. Жуван аялар за кӀвачел акъалдарда!

Зи рикӀикай гар кӀвахъна. Дидедин къетӀивили чав етимвилин къисметни тахай буба агудначир...

– Ви рикӀел Камил Чутуева ягъай машгъур шикил аламани? – хабар къазва ада завай. – А шикилдиз килигайла, зи рикӀел дидедин гъилер хкведа. Ам хъсан дерзичи тир. Дяведин йисара артелда фронтда авай аскерар патал перемар,

фуфайкаяр хкатӀдай, цвадай, гуьлуьтарни бегълеяр храдай... Ахпа цӀемуьжуьд йиса авай зи паталай Альбуригентдиз сенгеррин къанавар эгъуьнлиз фенай – адаз за жува кӀелзавай педагогвилин училище акъалтӀарна, жув-жуван фан иеси хъана кӀанзавай. Ам гъамиша зи къвалал хъана, зи регъимлу, милайим, жумарт диде. Гъар са кас патал ада чими гаф жагъурдай, гуьгъуьл къачудай, вичиз авай са тике фуни масадахъ галаз пайдай.

– Адаз зани зи ваха кӀелна кӀандай. Чунни ам шад авун патал, хъсан къиметар къачуз гзаф алахъдай.

Вичин вири уьмуьрда Курзиди вичин диде Рукъижатан меслятар рикӀел хвена. Гъеле аял чӀаварилай дидеди аялриз чпи йикъа авун лазим тир хъсан крарин сан тупӀаралди гъисабиз чирнай. Гъиле къуркар эхирдал къван къилиз тухуз, са гъиле са шумуд кӀвалахъ къан тийиз, жувалай чӀехидан меслятдиз ябгуз, куьмек лазимдаз куьмек гуз, масадан дердидикай хабар къаз чирнай...

Диде рикӀел атайла, гилани Курзи Мамаевнадин вилер накъварив ацӀузвачина регъимлувилин нур гъатзава...

Курзи Мамаевна са геренда кис-на... Са вуч ятлани риклел хкизва... Алатай вахтар вилерикай карагзава, на лугъуди, абур гъа кье килел атанвайбур я! Яраб ада куькай фикирар ийизватла? Белки, адан риклел йифди машинкадихъ ацукъна цвалар ийизвай диде хтанатла? Я туш, дидени баде жегбил аскеррив гъихътин кланивилелди эгчлдай-тла, гъам хквезватла? Чпин клвале ферикъат авур аял галай урус дишегъли, дидеди адаз багъиш авур лагъагъай туфлиярни тек са сеферда алуکلай члагай блушка риклел хтанатла? Белки, адан риклел мектебда кбиле фейи цлийи йисан суварик вичи, гададин парталар алуکلна,

гъана! Захъ галаз зи бадени атана. Зур йисуз ана клвалах авурдалай кьулухъ зун гъавурда гъатна хьи – зун хъсан инсанрин арадиз аватна. Муаллимар райондин саки вири мектебрабес жезвачир, чалвижеваз зегъмет акъалтзавай, захъ азад са декъикъани авачир. Амма зун рази тир, зи рикле са кар авай: мажиб хтайла, дидедиз цлийи туфлияр, булушка, келегъа къачуда ва... мугъмандин клвале къава авай лампадал вегъедай абажурни! Амма зи гъилиз атайди анжах 70 манат тир! За са агъзур къванни къведа лагъана умуд кутунвай!

Са сеферда чи мектебдиз райондай инспектор Муркелинский

чаз гъуьлуьз фена. Ада Москвада экономистдин пеше къачун патал клелзавай, гъанай ам дяведиз фена...

Дяведа хирер хъайи Давуд Кажлаев клвализ рахкурна. Ина ам Ростовдин педагогвилини институтдиз клелиз рахкурна. Институт куьтягъайла, ада муаллимвал, ахпа хайи районда мектебдин, гуьгъуьнлай Лакрин педагогвилини училищедин директорвалавуна. Дяведилай гуьгъуьнлиз Давуд Гъажиевич Буйнакскдин интернатдин директорвиллиз клвалахал рахкурна, интернатда фронтовикрин аялри клелзавай. 1948-йисуз ам Магъачкъаладиз клвалахал рахкурна. И вири чкайра адан къвалава адан вафалу паб, адан

АЗАБ ТАГУРВАЛ...

хкадардай кьуьл гъикл авунайтла, вичин кьуьлуьник чинал сумра алай руш гъикл атанайтла – вични вичин виридалайни рикл алай дуст – зи диде! – гъа и кар хтанатла? Ва я училище акъалтларайдалай кьулухъ вич Магъачкъаладиз курсариз гъикл рахкурнайтла гъам хтанатла?

– Зун зи халадин клвале яшамиш жезвай, – лугъузва Курзиди. – Абуруз зун эцигдай-вахчудай чка авачир...

Курсар куьтягъ хъайила, зун клвализ рекъе гъатнай, рекъе пуд югъ хъана, гена зал регъим авай инсанар дуьшуьш хъана, са хата-балани кбилел татана, саламатдиз хуьруьз агакънай... Августдин 25-даз Одессадай дяведихъай катна, гъвечли рушни галаз чи клвале яшамиш хъайи са дишегълиди, адан тлвар Наталья Антоновна Новикова тир, зун гъил кьуна а члаван райондин зеведиш тир Абидин Гъуьсенован патав тухванай. Ада завай вазгъина клвалах ийиз кландай, лагъана хабар кьуна. За Ури хуьр хкъагъна, вучиз лагъайтла, ана вири Дагъустанда машгъур Кумухдин базардиз мукъвал-мукъвал къведай чи хвана-хвайрин хизанар яшамиш жезвай. Амма куьне фикирмир хьи, зун гъа Уридизни кас галачиз рахкурна ла-

Хамзат Юсупович атана, ам зи тарсариз атана, хъфейла, райондин совещанидал зи тарифар авуна. Гъа икл закай виридаз хабар хъана, чи клвализ илчийар къвез гатлунна.

Сайсалай зун фронтдай хтанвай муаллим Кажлаев Давуд Гъажиеви-

аялрин диде Курзи Мамаевна хъана.

– Зани ада хъсан уьмуьр кечирмишна. Ам зи дидедиз хва, зи вахазстха хъана. Давуд Гъажиевича адав клелиз туна, гъуьлуьз гана секинарна. Ада зазни клелунар давамардай мумкинвилер гана. Адан рикл алай гафар садбур тир:

намуслувал ва гъурметлувал. Ам етимрин интернатда директор тир йисара зун ана тербиячи тир. Ахпа ам Магъачкъаладиз, просвещенидин министерстводиз квалалахал рахкурна. Са къадар вахтундилай ам Дагъустандин край чирдай музейдин директор хъана. Та пенсиядиз экъечидалди ана квалалахавуна. Кардал рик алай инсан тир. Гъина квалалах авуртани, кеспидив гъакъисагъвилелди эгечидай. Музейдиз надирлу затлар кватун паталам саки вири дагълух хуьрера къекъвена. Са сеферда ада макъамар ядай гуьрчег къвати гъаз хтана. Заз ам пара бегенмиш хъана ва за адавай ам пулдихъ чаз маса къачун тлалабна. Амма Давуда къетивилелди ик жаваб гана: «Жедач, и зат музейда хъун лазим я...»

1953-йисуз пединститутдин филологиядин факультет акъалтарай Курзи учпедгизда яхул чалал ктабар акъуддай отделда редактор-вилини кеспидал тайинарна.

– Зун неинки тарсунин ктабрин ва методикадин литературадин редактор тир, гъакъини за урус ва яхул чалаларалди акъатзавай ктабриз рецензиярни кхъизвай, зи пешедин везифаяр савадлу инсанрихъ – писателрихъ, шаиррихъ, алмирхъ галаз алакълу тир. Зун а кардин гъавурда акъуна хъи, къве йисуз пединститутда къачур чирвилер тимиля, гъавилей зун заочнидаказ университетдин филологиядин факультетдик экеч хъувуна. Гъа са чавуз за Москвадин полиграфиядин институтдани йисни зуран курсарни куьтягънай.

Къачур чирвилери Курзидин пешедин дережаяр, вичихъ инанмишвал хкажна. Генани ам гъавурда акъуна хъи, савадлувилелди, кар чиз гъазурай мектебдин учебникрини пособийри милли чалалар хуьниз ва абур виликди финиз екедаказ куьмек гузвайди я. Ингъе Курзи Мамаевна дидед чалалан муаллимар патал махсус пособиар туькълурунив эгечина. Ада урус чалала малум тир лап хъсан программаар, методикадин пособиар хайи чалаз элкълуьриз, тарсунилай къецай чирун лазим тир ктабар гъазуриз эгечина. А чавара мектебра дидед

чалаларал гъаф тарсар туьхузвайди тир. Курзийт Мамаевна Кажлаева яхулрин мектебар патал къадалайни артух ктабринни методикадин пособийрин автор я.

Гъа йисара Курзийт Мамаевнади яхул халкъдин мисаларни мисалалар кватлиз гатунна. И карда адаз хайи дидеди, Кумух хуьруьн агъса къалри куьмек гуз хъанай...

– Абур за саки 40 йисуз къван кватина, – лугъузва Курзийт Мамаевнади. – За халкъдин сивин вири жуьредин яратмишунар жуван дафтарриз къачуна. Гуьгъуьнай абур за ктабра кватина, чап авуна. И ктабрихъ игътияж авай къван, абур мад са шумудра акъуд хъувунай, гъатта Туьркияда авай чи ватангъилийри туьрк чалаз таржумани хъувуна, Истамбулда чапдай акъуднай.

Рецензент тирвилей Курзийт Мамаевнади писателрин Союзди чпин заседанийризни теклифдай. Жавабдар секретарь а вахтара зи буба Юсуп Хаппалаев тир. Кажлаеврин хизан адаз гъеле Кумухилай, жегъил чаварилай танишди тир. Университетдани зи дидени Курзи Мамаевна санал хъанай, диде – физматда, Курзи – филфакда.

– 1961-йисуз Дагъустандин жегъил писателрин I-съезд киле фенай, – рикел хкизва Курзи Мамаевнади. – Са йикъан вилик секциядалзи патав Юсуп Рамазанович атана валагъана: «Кхъихъ газетдиз, валай алакълда». За гъикая хъенай. «Къуй чир тахъуй» лагъана кил гана. Ам «Дагъустандин правда» газетда чап авунай.

Заз чизва, ада рехъ гайиди тек са зун туш. И кар зи рикелай садрани алатнач. Гъа чавалай за гъикаяар кхъиз гатунна... Зи ктабар гила ни акъатзава. Амма жува кхъей сифте гъикая рикелай алатдач. Зи уьмуьрда хъайи шадвилерикай ам пуд лагъайди тир!

– Сад лагъай шадвал – им дяве куьтягъ хъайи югъ тир – инсанри чпи-чеб рекъизмачир! Мад дишегълийрин, дидейрин, аялрин шелар хъижедач... Куьне садра фикирдиз гъваш – гъар квалешел, гъар хуьрешел.. Идалай залум кар авач. Къуй чи рухвайрин къисметдиз ахътин мусибат мад тахтурай! – Курзийт

Мамаевнадин ванчик къалабулух акатзава, вилерал мад накъвар акъалтна.

Адан уьмуьрда къвед лагъай шадвал – ада вичиз сифте хва хъун яз гъисабзава. Мегъамед. Къе бажарагълу художник Мегъамед Кажлаеван твар неинки Дагъустандилай, гъакъ Россиядилайни къецепатара машгъур я.

Ахпа руш Саида хъана. Ам вилерин духтур я. Гуьгъуьнлай пуд лагъай велел – гъвечли хва Омар хъана. Ам эцигунардиди я. Къе Курзи Мамаевнадин хтуларни квалачел акъалтнава. Абурукай садал чехи-буба Давудан твар ала.

Дагъустандин писателрин союздин член тир Курзийт Мамаевна къадалай виниз гъикайрин квалталрин, романрин автор я. Абур неинки адан хайи чалал, гъакъини Москвада урус чалални акъатнава. Аялар патал кхъенвай адан «Бидав, рагъ ва зун», «Хъсан твар я Жаннет» ктабар еке тиражар аваз чапдай акъатна! Гъаф йисара Курзи Мамаевнади чи журналдихъ галаз ни алакълу хвейиди я. Ахлакъдиз, марифатдиз талукъарнавай адан макъалаар, Дагъустандин вири чалалариз таржума авуна, чи журналдин чинриз са шумудра акъатайди я, келдайбурун арада абуру гегъеншидиз ванни авуна. Зазни, а вахтара жегъил редактордиз, ада гъаф куьмекар гайиди я.

Чи квалалахдин юлдаш, журналист, редактор гъеле кардик кума! 2017-йисуз адан «Къисмет» твар алай роман урус чалалди чапдай акъатна.

Чун и дишегълидин руьгъдин цицивили, клубанвили, гуьрчегвилигъейран ва шадийизва, къуй адан уьмуьр мадни яргъи хъурай!

АЖА АБДУРАГЪМАНОВА

P.S. Курзи Кажлаевадикай кхъин – зун патал гъам ихтибарни, гъам жавабдарвални я. Жумарт, михъи рик алай и дишегълидин уьмуьр – анжах бахтун гъайибурун ва машгъурбурун квалачерик веъедай яру гамуниз ухшар я. Амма адан гам хсусигъилери, яргъл чугур ва гъакъисагъ зегъметди хранвайди я!

Булутрилайни вине

Къетлен тлебиатдалрик алай ксар патал Азербайджандихъ галаз сергъятдал алай къадим лезги Къурушрин хуър лап хъсан сиягъатдин чка я. Къурушвийрин ата-бубайри, саки агъзур йис идалай вилик, къакъан дагъларин векъин чкаяр хкъагъуналди, Кавказдин къакъан дагълара чпин бине кутуна. Къуруш неинки Кавказда, гъакъ Европадани виридалайни къакъан (гъуьлуьн дережадила 2565 метрдин къакъанда) дагълух хуър я. Лугъудайвал, гъетеривгъилагакъзава. Ам, Къуруш, яргъан калчукай хъиз, цифери клевирзава... Лекеьре, цава лувар ахъайна, лал къена лув гуда. Итижлу делирикай садни ам я хъи, Къурушар Россияда инсанаряшамиш жезвай виридалайни къибле хуър я.

Райондин центр тир Усугъчайдилай хуьруьз къван чиргъедин гуьтлуь рехъ туьклуьрдалди вилик, дагълух хуьруьз фин паталавайди анжах гъайванри пар члугвадай жигъирар тир.

Къурушрин хуьруьз акъатун патал Самур дерадай Усугъчай хуьруьн мулкара авай Усугъчай твар алай вацлув (и гъвечли вацл Самур вацлуз авахъзава) къван фин ва дагъларихъди хкаж хъун лазим я. Хуър сергъятчийри гуьзчивал тухузвай зонадик

акатзава, гъавилай аниз фин патал виликамаз ихтиярдин документ къачун герек я.

Лезги члалал рахазвай къурушвийри чпин ери-бине Мугъаммад пайгъамбар (с.а.с) акатзавай арабрин машгъур къуреишрин тайифадихъ галаз алакълалу ийизва.

1952-1953-йисара Къурушрин жемат дуьзенлухдиз куьчарна: Хасавюрт райондиз, гъуьлуьн дережадила 14 метрдин агъадиз. Амма агъалийрин са паяр дагъда амукъна, ватан гадаруник къил кутунач.

Куьгъне Къуруш – им сергъят авачир дагъларин векъин чкаяр, гуьрчег чуьллер, хиперин сих суьруьяр, фореель балугъар авай, жур-журдалди авахъзавай вацлар я. Ина альпинистрин, дагълариз акъахдайбурун ва туристрин маршрут аркардик ква. Къуруш хуьрай альпинистар Базардуьзуьдин (4466 метр), Шалбуздагъдин (4150 метр) ва Ярудагъдин (3925 метр) куьлушриз хкаж жезва.

Шалбуздагъ пак дагъязгъисабзава, аниз гзаф къадарда зияратчийр физва. Памир дагълар муьтлуьгъардалди вилик, ина альпинизмдай Россиядин хкъагъай командади генеральный репетицияр къиле тухвана.

Ярудагъдин синелай агъуз, рушан киф хъиз, республикада виридалайни къакъан (300 метр) къве кларцин чарчар авахъзава.

Ритлидай хътин къуру аяздик нерин хилер сад-садал алклида. Кислород тимил авайвилай къурушвийрин чинин рангни мичли ярувал квайбур я, абур Кавказдин маса дагъвийрилай и къетленвилелди тафаватлу жезва.

Накъвадинни къванцин керпичрикай эцигнавай квалерни, къуд патай гъайбатлу дагъларин юкъва аваз, дагъаррин къерехра тикдаказ жергейра акъвазнава. Бязи квалин гъаятар купларин цлари клевнава. Куплар чкадин агъалийри кудай адетдин затли хъизни, гъатта эцигунрин материал хъизни ишлемишзава. Инсанрилай тафаватлу яз, дагъдин мишекъат гъавадиз тараривай дурумгуз жезвач вагъич са тарни ана экъечизвач, гагъ-гагъ бязи чкайрал гъвечли кул-кусар дуьшуьш хъун мумкин я.

Къванер авай рекъерай дум-дум ийиз, балкланри чукурзава – им къурушвийрин адетдин улакъ я.

Къурушвийр малдарвилел машгъул я. Ина виликдай Кавказдин гъич са дагълух хуьрени авачир къван хипер хуьзвай. Ина, тлебиатдин шартлара, дагъдин, сих сар авай лезги хиперин жинсени арадалгъанай. Абуру рухар храдай, эвезиз тежер хътин векъи сар гузвай.

ГУЛЬНАРА АСАДУЛАЕВА

Емишар

Шефтел

Банан

Шини

Ципицар

Чуьхвер

Ананас

Анар

Шурван пини

Алучаяр

Киви

Партахал

Ич

Жум

Мандарин

Машмаш

Хват

Лимон

Некьи-клубника

СКАНВОРД

(Мектебда келзавай аялар патал)

Туькьуьрайди – Куругъли Ферзалиев

ЖАВАБАР:

Дуз цлара:

Машмаш, Байрам, Тирана, Тапрук, Салт, Гуьзгуь, Пеше, Дуьул, Аслан, Тик цлара:

Шаир, Шабалт, Туртур, Таре, Абуьтерден, Къуьзуьвал, Деве, Школа.

Пакагъан вечрелай къенин кака хъсан я

Касбуба са хуьре мугъман жада. Ам гьикI ятIани мискьи са касдин кIвализ аватда. Вахт физвай, анжах вилик са затIни къевзвачир. КIвалин иесиди лагъана: “Валлагъ, стха, къе йифиз вун заз мугъман амукънайта, пака за ваз верч тукIвадай”.

КIвалин иеси мискьиди тирди чир хъайила, Касбубади лугъуда: “Пакагъан вечрелай къенин кака хъсан я”.

А чкадал циф алай

Йикъарикай са юкьуз Малла Несредина экуьнилай няналди пер ягъиз хъана. Къуншийриз пара и кар алапат хъана.

- Я Малла, вуна иниз пер вучиз язава?

- Санал йифиз за къизилар кутуна, гила абур гъат хъийизмач.

- Бес вуна лишанар эцигначни? - А чкадал циф алай, - лугъуда Малла Несредина.

Журнал в журнале

Фото РАСМИИ БАГАВОВОЙ

РАСЧЕСКИ И ЩЕТКИ ДЛЯ ВОЛОС

Важную роль в правильном уходе за волосами играют щетки и расчески. Служат они нам долго, поэтому, выбирая их, не стоит экономить. Поврежденная щетина, сломанные зубья или острые концы могут травмировать кожу и волосы. Необходимо избегать дешевых пластмассовых расчесок, которые сделаны штамповкой и имеют на каждом зубце проходящий по центру рубец. Они острые и постепенно повреждают волосы.

Необходимо выбирать расчески хорошего качества, из антистатических материалов, с обработанными зубьями. Для расчесывания спутанных волос следует пользоваться расческами с редкими зубьями.

Плоские и полукруглые щетки идеальны для всех операций с мокрыми или сухими волосами и для сушки с феном. Щетки с отверстиями дают возможность свободно циркулировать горячему воздуху во время сушки феном, предохраняя кожу головы от ожогов. Они могут быть цилиндрическими или плоскими. Продувные щетки имеют полый центр, что позволяет продвигать через них воздух, поэтому волосы сохнут быстрее.

Пластиковая щетка с зубчиками, на концах которых сделаны специальные каплевидные утолщения. Такая щетка очень бережно расчесывает волосы и не повреждает кожу головы.

Овальную щетку для волос используют как массажную, при этом она будет хорошо прочесывать волосы.

Наиболее нежно воздействует на структуру волос щетка из натуральной щетины.

Деревянный гребень очень удобен для расчесывания сухих волос.

Круглая щетка для волос может быть с разной щетиной – натуральной, нейлоновой, пластиковой.

Такая щетка специально создана для укладки волос. Она отлично подходит для создания волн или кудряшек.

Каучуковый, резиновый гребень для расчесывания волос во время мытья.

Любую расческу обязательно следует регулярно чистить. Для этого можно использовать специальную щетку, шампунь, влажные салфетки.

Для коротких, тонких, поврежденных, а также детских волос очень хорошо подойдет нейлоновая щетка.

СОВЕТЫ ХОЗЯЙКАМ

- Говяжье мясо быстро сварится, если в воду добавить 2-3 столовые ложки уксуса.

- При выпекании мяса в духовке его поливают только горячей водой или бульоном, холодная вода придает ему твердость.

- Мясо не надо солить непосредственно перед варкой или жаркой, так как соль вызывает преждевременное выделение мясного сока. Это ухудшает его вкусовые качества.

- Мясо и котлеты кладут на хорошо разогретую с жиром сковороду, чтобы не выделился мясной сок. Нельзя полуфабрикаты выкладывать вплотную друг к другу.

- Мясо жарят перед подачей на стол для сохранения вкусовых качеств.

- Мясо будет вкуснее, если его заморозить быстро, а оттаивать как можно медленнее.

- Мясо необходимо резать поперёк волокон для сохранения внешнего вида готового изделия.

- Мясо кролика вкуснее, если его предварительно подержать 30-40 мин. в молоке.

- После рыбных, мясных и жирных блюд не рекомендуется пить холодную воду.

- Для приготовления котлет лучше всего использовать не белый, а чёрствый пшеничный хлеб, так как свежий пшеничный хлеб дает больше клейковины.

- Мясо нужно мыть при температуре 25- 30°, тогда жир хорошо промывается и не мажется.

- Мясо молодых животных используют для приготовления жареных блюд, а старых животных - для варки и тушения.

- Жесткое мясо будет вкуснее, если его перед приготовлением намазать горчицей и оставить на несколько часов.

- Вареное мясо не следует долго прогревать, так как оно теряет сочность и делается жестким.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

МОРС - один из древнейших напитков. Он очень любим и популярен у нас. Почти у каждой хозяйки стоит в холодильнике и летом и зимой полезный и вкусный морс. Это ягодный сок, как правило, разбавленный водой и подслащенный мёдом или сахаром. Впервые морс упоминается в «Домострое» (XI – XVI вв.). Название пришло к нам из Византии: «мурса» - «вода

с мёдом» искажённое латинское «мульса», что означает то же самое. Обычный морс делают из клюквы, брусники, красной смородины, малины, ежевики, вишни, хотя используют и другие ягоды. Есть «упрощённый морс» - разведённое кипячёной водой варенье. В центральной России наиболее популярен брусничный морс, считается, что он обладает ярко выраженными лечебными свойствами. 50 граммов ягод тщательно разминают ложкой, заливают стаканом холодной воды, кипятят, добавляют немного сахара или мёда, в течение 15 минут держат на медленном огне, затем охлаждают и процеживают. Очень вкусный морс изготавливают из берёзового сока, добавляя к нему треть объёма родниковой воды и подслащивая мёдом.

***

Пётр Первый, испытав на себе нелегкий труд моряков, более 300 лет назад провозгласил во **ФЛОТСКОЙ КУХНЕ** примат мяса над кашей, отменил сухие пайки в пользу полноценного горячего обеда, даже склонил Святейший синод отменить посты для моряков. С тех пор так и повелось, что корабельные коки готовят вкусно и разнообразно. Флот прославился своими разносолами в эпоху, когда на смену парусникам пришли броненосцы.

Офицеры к тому времени уже представляли собой особую касту - морское дворянство, и каждый норовил заказывать персональные блюда. В наше время, конечно, эти обычаи не сохранились, но коки готовят по-прежнему вкусно, правда, одно и то же на весь экипаж. Меню разных флотов имеют отличия. Например, тихоокеанцы больше едят рыбы, на северных морях чаще пекут пироги, а черноморцы не обходятся без украинского борща. Но есть в меню то, что объединяет всех моряков, - это сладкое. На кораблях готовят специальные конфеты: чернослив, курагу и ядра грецких орехов пропускают через мясорубку, массу скатывают в шарики, обваливают в порошке какао и охлаждают.

ЧТОБЫ ПОЛУЧИТЬ ОТ ПОСЕЩЕНИЯ БАНИ КАК МОЖНО БОЛЬШЕ
КОСМЕТИЧЕСКОЙ ПОЛЬЗЫ, НЕ ЗАБУДЬТЕ ПРИМЕНИТЬ НА ПРАКТИКЕ НЕКОТОРЫЕ

ПОЛЕЗНЫЕ СОВЕТЫ

1 Прежде чем войти первый раз в парилку, хорошенько вымойтесь под душем жесткой мочалкой с мылом, чтобы очистить поры и дать поту «дорогу к отступлению». Обязательно насухо вытретесь перед входом в сауну, а волосы вообще не мочите – как следует закутайте голову.

2 Не сидите долго: если чуть застучало в висках, выходите и сделайте небольшой перерыв.

3 Оптимальное количество заходов в парилку в одно посещение бани: 4-5. В это время поры раскрываются полностью и из организма успевает выделиться до полутора литров пота

4 После второго захода можно уже принять прохладный душ или прыгнуть в холодный бассейн (кому условия позволяют, то и в сугробе (повалиться)).

5 Специалисты категорически не рекомендуют пить воду, пиво и т.д. А ведь так хочется — организм-то обезвоживается! Если уж совсем невмоготу, захватите с собой из дома немного кисельного питья.

6 Между заходами в парилку не сидите без дела. Посещение бани – это самый лучший повод поработать над своей внешностью! Вы, конечно, пользуетесь иногда скрабом для лица. Но, возможно, не знаете, что одним из лучших является гуашь от спитого натурального кофе. Захватите ее из дома в баночке и потрите ею лицо и тело, после ополосните прохладной водой. С мылом мыться больше вообще не надо, мыть перед первым заходом вполне достаточно, потом только ополаскивайтесь под душем.

7 На очищенное лицо с открытыми порами можно наложить маску из натуральных продуктов. Если на коже нет красноватых маленьких прожилок и нет аллергии, то вам не повредит медовая маска на лицо и губы — кожа после нее станет гладкой и шелковистой.

8 В распаренную кожу отлично впитываются всякие масла для тела и питательные маски для волос. Подождите, пока все эти драгоценные витамины не впитаются в распаренные и очищенные поры, и только потом отправляйтесь в душ.

СМЕТАННИК

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 1 стакан муки
- 1 стакан сахара
- 1 стакан сметаны
- 3 желтка
- ¼ ч. ложки соды
- 2 ст. ложки сахарной пудры
- 1/3 часть порошка ванильного сахара

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Желтки растереть с сахаром и сметаной до исчезновения сахарных крупинок. В подготовленную массу всыпать муку и соду. Хорошо вымесить и вылить в форму, смазанную маслом и посыпанную мукой или молотыми сухарями.

Выпекать сметанник при температуре 220 -230 °С.

Готовность торта определяют деревянной палочкой, испечённый торт посыпать сахарной пудрой.

КОРЖИКИ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 2 стакана пшеничной муки
- 2 ст. ложки сливочного масла
- 2/3 стакана сметаны
- 2 яйца
- 3 ст. ложки сахара
- ½ ч. ложки соды
- соль (по вкусу)

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Пшеничную муку просеять горкой, сделать в ней углубление, в которое влить сметану, разбить яйцо, добавить сахар, соду, соль, размягчённое сливочное масло и замесить тесто. Полученное тесто раскатать слоем 0,5 см и круглой фигурной выемкой или стаканом вырезать коржики.

Уложить их на лист, смазать взбитым яйцом, сделать вилкой несколько проколов, чтобы при выпечке не вздувались, и выпекать в горячей духовке 10–15 минут.

САЛАТ С ПЕРЕПЕЛИНЫМИ ЯЙЦАМИ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 12 перепелиных яиц
- 1 пучок руколы
- 1 пучок укропа

Для соуса:

- соль и молотый черный перец
- сок ¼ лимона
- 50 мл оливкового масла
- пучок зеленого лука (мелко нарезать)

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

Перепелиные яйца сварите вкрутую, обдайте холодной водой и разрежьте на половинки. Смешайте соль, перец, лимонный сок и оливковое масло. Сюда же добавьте зеленый лук. Разложите на блюде руколу, зелень, яйца и залейте соусом.

БАРБАРИС

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Ягоды барбариса содержат много витаминов, особенно витамина С, их применяют как желчегонное, мочегонное, слабительное средство, при цинге, потере аппетита. Используют для остановки кровотечений, уменьшения болей, воспалительных явлений. Они обладают жаропонижающими, противомикробными и антисептическими свойствами.

Сок плодов барбариса применяют как потогонное и седативное средство. Рекомендуют при заболеваниях печени, почек и мочевого пузыря, при подагре, ревматизме, простреле.

РЕЦЕПТ

Сок. Промытые плоды растолочь и через марлю отжать сок. В мезгу налить воду (на 1 кг мезги – 1 стакан воды). Нагреть до 60 °С, настаивать 1 час, отжать вторичный сок, соединить его с ранее полученным, довести до кипения. Горячий сок разлить в стерилизованные банки, закатать крышками. Принимать как желчегонное, улучшающее аппетит средство, а также при лихорадке и для улучшения кровообращения по 1–2 ст. л. 2–3 раза в день.

БРЮКВА

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Брюкву рекомендуют при атеросклерозе и для поддержания жизненных сил, при простудных заболеваниях, кашле, недостатке витаминов и минералов. В корнеплодах содержится огромное количество полезных веществ: витамины, каротин, рутин, сахара, белки, клетчатка, пектин, различные минералы, много железа.

Полезна брюква при болезнях органов дыхания (бронхит, пневмония, бронхиальная астма, коклюш), простуде, острой респираторно-вирусной инфекции. Брюква входит в пищевой рацион пациентов с отеками нижних конечностей, связанных с заболеваниями сердца и почек, при атеросклерозе, ожирении.

РЕЦЕПТЫ

При сильном сухом кашле. Брюкву средней величины моют, очищают от кожуры, измельчают через мясорубку. Добавляют мёд в соотношении брюква – мёд: 2:1. Тщательно перемешивают и назначают по 1 десертной ложке 4–5 раз в день, независимо от еды. Смесь необходимо запивать тёплой водой.

СЛАДКАЯ ГРУША

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Плоды садовой груши содержат много целебных веществ. На вкус груши слаще яблок, но содержание сахара в них меньше. Сок груши – хорошее мочегонное средство, грушевый отвар – жаропонижающее и противокашлевое. Плоды рекомендуют при воспале-

нии предстательной железы, сердечно-сосудистых заболеваниях, нефритах, как антимикробное средство. Они успокаивают сердцебиение, улучшают настроение, снимают напряжение.

РЕЦЕПТЫ

Сок. При склонности к сахарному диабету регулярно принимать сок свежих груш по 50–70 мл за 30 минут до еды.

Отвар. Взять 1 стакан нарезанных на кусочки ароматных спелых груш (или полстакана сухих), залить 0,5 л кипятка, варить 10 минут, остудить, пить вместе с мякотью по 1 стакану 3 раза в день после еды.

Плоды. При ожирении, заболеваниях почек, печени и желчных путей, мочекаменной болезни, цистите рекомендуют свежие и сухие плоды.

Внимание! Груши нельзя есть на пустой желудок, нельзя запивать водой, после груш нельзя есть мясо.

ЧАЛТУК-АХМЕД

Кумыкская сказка

Жил на свете бедняк по имени Чалтук-Ахмед. Не было у него никакого добра, а была только одна старая, хворая лошадь. Чалтук-Ахмед жалел свою лошадь. Целых две недели он не работал на ней, а по ночам пускал в поле на травку.

Но две недели прошли, а лошадь ничуть не поправилась. Она стала совсем тощей, и на спине у неё появились болячки.

Встревожился Чалтук-Ахмед. Решил всю ночь в поле караулить.

Вот пустил он лошадь пастись, а сам спрятался за большой камень.

Когда настала полночь, пришли дикие звери: волк, медведь, кабан и лиса. Они, оказывается, играли с лошадью, по очереди взбирались к ней на спину, царапали её когтями.

Не стерпел Чалтук-Ахмед. Выскочил из-за камня и переловил всех зверей. А звери испугались и стали просить, чтобы он отпустил их на свободу.

Волк сказал, что пригонит Чалтук-Ахмеду большое стадо овец. Кабан обещал вспахать его поле, медведь – показать в лесу старое дерево, в дупле которого полно мёду. Одна лиса ничего не пообещала. Она сказала только:

– Я худа и мала. Что тебе за польза, если ты меня убьёшь? Ты отпусти меня, быть может, я пригожусь тебе в трудный час.

Чалтук-Ахмед подумал-подумал и отпустил их всех.

На следующий день волк пригнал во двор Чалтук-Ахмеда стадо овец.

Кабан в свой срок вспахал клыками его маленькое поле.

А там и медведь пришёл и стал звать Чалтук-Ахмеда за мёдом.

Чалтук-Ахмед взял с собой топор, бурдюки для мёда и пошёл с медведем в лес.

Завёл его медведь в лесную чащу, нашли они старое дерево, из дупла которого сочился душистый мёд, и тут медведь сказал:

– Вот теперь я тебя задушу и съем!

Обомлел Чалтук-Ахмед от страха и выронил топор, а медведь давай душить Чалтук-Ахмеда.

Вдруг слышат они, кто-то зовёт:

– Чалтук-Ахмед! Чалтук-Ахмед!

– Здесь я! – откликнулся тот, узнав голос лисы.

– Чалтук-Ахмед, не видел ли ты медведя? Сюда идут охотники, им нужна медвежья шкура.

Медведь испугался и шепнул Чалтук-Ахмеду:

– Скажи, что не знаешь, скажи, что не знаешь!

– Не знаю! – крикнул Чалтук-Ахмед.

– А это что перед тобой? – спросила лиса.

– Скажи – чурбан! Скажи – чурбан, – зашептал медведь.

– Это чурбан! – ответил Чалтук-Ахмед.

– Разве у чурбана бывают уши? – спросила лиса.

– Скажи, что это сучья! Скажи, что это сучья! – прошептал медведь.

– Это сучья! – крикнул Чалтук-Ахмед.

– Тогда возьми топор и ударь между ними покрепче! – приказала лиса.

– Возьми топор и ударь логонько, милый Чалтук-Ахмед! – заплакал медведь. – Я никогда не забуду твоей доброты.

– Нет, не верю тебе! – сказал Чалтук-Ахмед.

Размахнулся и ударил медведя.

Тут вышла из кустов лиса. Набрали они с Чалтук-Ахмедом полным-полны бурдюки мёда и пошли домой.

Кланивал хъаначиртла...

Жуваз авай-авачир са хва Амир за кьилди хвейиди я. Къанни кьве йисан яшда аваз, кьуд йисан мусибатдин уьмуьрдила гьугьуьниз, зун зи байгьушчи гьуьлуьхъ галаз чара хъана, пуд йис хъанвай гьвечи хвани гваз бубадин кьвализ хтана. Зун мад гьуьлуьз хъфенач, жуван уьмуьр хциз бахш авуна.

Йисар кьвез алатзавай... Хва чехи жезвай, келунралди, спортдал машгьул хьуналди ада зи рикI шад ийизвай. Мектеб куьтягьайла, Амираз Москвада, медицинадин университетда келиз клан хъана. Гьеле кьвед лагьай курсуна аваз, ам «Тади куьмекда» санитарвиле кьвалахал акъвазна, хъсандиз келни ийиз, вичиз недай, алукидай пулни кьазанмишиз гатунна.

Гила зи хиялар адан мехъерикай тир. Са сеферда за хва чи танишрин рушахъ, Камилладихъ галаз «дуьшуьшдай» хьиз танишарна. Рушан бубади са духтурханадин кьилин духтурвиле кьвалахзавай, Камиллади вичи медучилищеда келзавай. Заз иллаки Камилладин диде Амина хуш тир-милайим, сивел хъвер алай, мугьман-итимдал рикI алай, фурс гвачир дишегьли тир. «Руш дидедал кьведай адет я, - фикирзавай за. – Ич таравай яргьал аватдач эхир...»

За Амиравай ваз Камилла хуш яни, лагьана жузурла, хци хъверна:

- За лугьузва эхир, вуна вучиз датлана адан тарифарзавайди я. Камилла иер рушни я, акьуллуни я, амма зи фикирда мехъер авун гьеле авач, зи рикIе маса крар ава...

Хва эхиримжи курсуна авайла, за мад и ихтилат арадал вегьена.

– Камилладик лишан кутадай вахт я. Ахьтин рушар геждалди бубадин кьвале амукьдайди туш, - гатунна зун ихтилатдив.

– Камилла вучтинди я? – хва мягьтел хъана. – Белки, Камилла хъсан руш я жеди, амма заз масад кланзава.

Заз чир хъайивал, зи Амир маса, урус руш Нинадихъ галаз яшамиш жез кьве йис тир. Адан тай, адахъ галаз са курсуна келзавай, вичихъни пуд йис хъанвай гьвечи руш авай, сифте гьуьлуькай чара хъанвай жегьил дишегьли. Аял Подольск шегьерда авай бадедин патав гва. И гафарин ван хъайила, заз зи кьилиз якIв чукьвейди хьиз хъана.

– Адал эвлемиш жадай ихтияр за ваз са члавузни гудайди туш! – гьарайна за.

– Вун паталди за ам садрани гадардач, диде, - кьетивилелди жаваб гана заз зи хци.

А юкьуз за хциз адан адахлидикай гзаф кьадар чIуру гафар лагьана, амма Амира вичиз кланзавайдан пад клуднач, и карди зун генани ажугьлу ийизвай. Са югь арадай фейила, вичиз кьвалахар ава лагьана, Амир элкьвена хъфена. Ада кьвалахни ийиз, келзавай, за лагьайтIа, адан институт куьтягьдалди амай зур йисуз ам Нинадихъай галуддай рекьер жагьурзавай.

Институт куьтягьайла, Амир хтана, чна, мукьвабурухъ галаз адан «яру» диплом чухвена. Са вацралай ам аспирантурадик экечIиз гьазур хъана.

Са юкьуз заз хцин телефондай Нинадин нумра жагьана ва адаз зенг авуна. За жув Амиран хала я лагьана ва рушавай ам секин тун тIалабна. Мадни лагьана хьи,

Амиран диде дивчин вири уъмуър хкиз бахшавунвайди я, ам исятда куь рафтарилер себег яз пис начагъ я. Эгер адаз са кIвалах хъайитIа, Амир вири тухумди негъ ийида, садани адав гъил вахгун хъийидач.

- Эгер ваз гъакъикъатда Амир кIан ятIа, ам секин тур, - къайи сесиналди лагъана за.

Зи фенд кылииз акъатна! Хъфей са гъафтедила хва элкъвена хтана ва лагъана хъи, адан фикирар дегис хъана, адаз ватанда кIвалахал акъвазиз кIанзава, кIелни гъа ина хъийида. Амирни Нина чара хъанвайдакай заз Амирахъ галаз са курсуна кIелзавай адан дуст Салмана лагъана. Гадаяр мектебда кIелзавай йисарилай дустар тир, къведни санал кIелиз фена, къведни санал ватандиз хтунни авунвай.

Са сеферда за Амиравай Нинадикай хабар кърла, ада куьрелди жаваб гана: секин хъухъ, диде, Нина амач... Адан ванцяй заз туьнбуьгъ акурла, заз кичIе хъана: «Аллагъди вичи яргъазрай, рушахъ галаз за авур ихтилатикай хкиз чир тахурай...» Са вахтарилай заз мадни Салманавай чир хъайивал, Нина гъуьлуьз физ, ва яргъал Кефердиз кIвалахал физ кIвачин хъанвай...

Са юкъуз за мадни хчин вилик Камилладикай ихтилат вегъена: зун начагъ я, заз хтулар акваз кIан я...

- Хъурай диде, къуй Камилла хъурай, - секиндиз жаваб гана хци, - заз вуж хъайитIани сад я...

Са вацралай за хкиз мехъерарна. Жегъилар кылди яшамис жезвай, зал кыл чIугваз атайла, абурун араяр гъикI аватIа, завай кыл акъудиз жезвачир. Са гъихътин ятIани къетIен бахтлувал Амиран чинай аквазвачир, амма абур къал-къул авачиз яшамис жезвайди ашкара тир.

Камилладин къад йис тамам хъайила, диде-бубади рушаз иер иномарка машин пишкешна, гила ам туьквенриз, дуст рушарин кIвалериз мугъмандиз вичин машинда аваз физ-хкъезвай. Са няниз Камилла Амир хкиз адан кIвалахал фена - хчин машин ремонтда авай...

Телефонди зенг авурла, зун телевизордиз килигзавай. Таниш тушир ванци зи хвани свас авариядик акатна лагъана хабар гана. Рулдихъ пиянди галай са машин атана сусан машинда акъунваз хъана. А нянин агъвалатар зи фикирда амач - зун руьгъ фейиди хъиз авай. Амиран гъалдикай духтурри хъсан са гафни лугъзвачир: адан мефтIедиз, рикIиз ва жигерриз хасарат хъанвай. Ирид чкадилай кIарабар ханвай, хва вич-вичел алачир...

Пуд гъафтедилай Амир вич-вичел хтана, амма духтурри умуд кутадай са гафни лугъзвачир.

А йикъара зун гъи гъалда авайтIа, масад гъавурда акъадач. Камилла са тIимил вахтундилай кIвачел ахкъалтна, вичин гафарай, кIвалах гъаф аваз, Амиран патав акъваздай мумкинвал адахъ жезвачир. Гъакъикъатда лагъайтIа, адаз кIвале, месел алкIанвай гъуьлуьн патав акъвазиз кIанзавачир, ам вичин диде-бубадин кIвализ физвай, дуст рушарихъ галаз кафеяра вахтар акъудзавай. За адавай и кардин гъакъиндай, вучиз ам гъуьлуьхъ гелкъезвайди туш, лагъана хабар кърла, ада хъел кваз икI лагъана жаваб гана:

- За ам зи буржи яз гъисабзавач. Духтурри лагъана хъи, адакай инсан хъижедач. Завай гъасятда хъфенайтIани жедай. За фикирзавайвал, мад ина акъваздай себег авач. Амир декъейтIани, амма сагъ инсан адакай бажагъат хъжеда - духтурри гъакI лугъзва. Квехъай

абуру и гафар чуьнуьхзава... Абуруз куь язух къезва, заз авайвал вири лагъана...

Вич-вичел алайтIани, Амиран рикIел касни аламачир, ам датIана, пашмандиз гъа са чкадиз килигдай... Камилла, са юкъуз вичин шейэр кIватIна, бубадин кIвализ хъфена. Адан диде дивчанмишвилелди заз икI лагъана: «Минет хъуй, рушалай гъил къачу. Гъелбетда, ам начагъ гъуьлуьн кылихъ хъун лазим тир, амма я завай, я гъуьлуьвай руш алакъариз хъанач...»

Гуьгъуьнлай заз жуван сусакай мадни гъаф крар чир хъана. Вич лугъумир, ада вичин дустариз арзаярийизвай, вичиз Амир къена кIанзава лугъуз хъана... А няниз рулдихъ галайди вич тиртIани, и мусибатдин тахсир вичин хиве твазвачир. Мадни заз ван хъана хъи, адаз за хкиз маса къачур квартирадикай пайни кIанзавай къван! Бубади гъарай-эвер авурла, ам ахпа секин хъанай.

За кIвалах гадарнавай, югъ-йиф зун хчин кылихъ галай. КIвале авай кепек-шигъини къез-къез куьтягъ жезвай. Амраз багъа дарманар герек жезвай, заз куьмекчи дишегъли лазим къезвай. За хчин квартира маса гудай къарар къабулна, хчин дустаривай юкъуз Амиран кылихъ ацукъдай дишегъли жагъурун тIалабна.

Са шумуд югъ алатайла, ракIар гатана, кIвализ иер, вили вилер авай урус руш атана ва лагъана хъи, вич малумат кIелна атайди я. ТIвар Ольга, вични пешекар духтур я, иниз и мукъвара куьч хъанва, кIвалах гъеле туькIвенвач, гъавилай пулунин игътиж авайвилай гъакъидихъ начагъдахъ гелкъуьниз мажбур хъанвайди я лагъана.

Пакадин юкъуз за Салманавай Ольга вуна ракъурнавайди яни, лагъана хабар кърла.

- Ольга? - мягтел хъана хабар хкъуна Салмана, ахпа са вуч ятIани рикIел атайда хъиз, жаваб гана:

- Эхъ, эхъ, за ракъурайди я. Ам хъсан духтур я, Кефердин гъаф шегъерра кIвалахар авуна, хъсан тежриба авайди я. Адал ихтибар ийиз жеда, заз ам Москвада кIелдай чIаварилай чизвайди я.

Ольгади зун кIвалахдал рикI хъуналди гъа сифте йикъалай мягтел авуна: начагъ Амирахъ гелкъунал алава, ада кIвалени зав са карни ийиз тазвачир.

- Заз четинзавай кар авач, - лугъзвай руша. Ада кIвалер къакъажзавай, пекер чуьхъузвай, хуьрек гъазурзавай, недай-хъвадай гъиз туьквенриз физвай. Амирахъни ам лап гъа аялдихъ хъиз гелкъезвай.

Эхиримжи анализрин нетижаяр вахчурла, ада абур Москвадиз, вичин виликан муаллимар арада аваз, машгъур духтурдиз ракъурна. Ада лагъай дарманар вичиз таниш дишегъли авай Германидай суракъ авуна. ГъакIни Ольгади массаждин сирерни чирна, Амраз массажни вичи ийизвай...

«Им Аллагъдин патай пай ганвай духтур я, - фикир ийизвай за рушан алахъунар акваз. - Тамаш, ам гъикI зи хчихъ гелкъезватIа, адан тIал вичинди хъиз гъикI гъиссзаватIа...»

Са сефрда зун хчин патав фейила, заз Ольга, гъиле адан гъил аваз явашдиз шехъзавайди акуна. Хва ахварал алай. За кичIе хъана, хабар кърла:

- Амраз пис хъанани?

- Ваь-ваь, Амраз пис хъанвач... Зун гъакI, жуванди рикIел хтана шезвайди я... - жаваб гана кIанз-дакIанз

Ольгади. Адан хъсанвилер рикле аваз ва ам рази хъуник умуд кваз, за адаз чи кIвале яшамиш хъун теклифна.

– Ваъ, – тешвиш хъана Ольга. – Зун сад туш. Захъ аялар,.. зи бадени гала...

– Къайгъу туш. За квез чIехи кIвал чара ийида. Амир квекай инжикли жедач, зунни теквиликай икрагъ хъанва...

– Сагърай, куън регъимлу инсан я, амма заз кIани са затIни авач...

Мад кве варз алатна. Зи рикI акъатзавай: Амирахъ са дегишвални авачир: ам рахазвачир, адаз са касни чир жезвачир, жендек «къенвай». ГъакI ятIани, духтурри са чеб гъавурда гъатдай лишанрай хчин гъал хъсанвилихъ элкъевенвайдакай лугъузвай. Ольгадини умудатIузвачир.

Са юкъуз Ольга адетдин вахтунилай фад хъфена – лагъана хъи, аял кефсуз хъанва. Са арадилай заз адан рикIелай вичин сумка ва телефон алатнавайди акуна. Заз Ольга гъина яшамиш жезватIа, чириз кIанзавай. Амма рушан телефон «куълегда» тунваз хъана. За Салманаз зенг авуна ва адавай Ольгадин адрес хабар къуна, амма адазни руш гъина яшамиш жезватIа, чизвачир. Ахпа за Ольгадин сумкадиз гъил вегъена, анай химчисткадай ганвай квитанциядин чар жагъана, адал Ольгадин кIвалин адресни телефон хъенвай...

Амиран патав къунши дишегъли туна, такси къуна, зун адресдиз фена. Патав гъай туъквендай ширинлухарни къачуна – заз Ольгадизни адан баладиз са хъсанвал ийиз кIанзавай.

РакIар заз эгъли дишегълиди ахъайна, кIвализ гъахъун теклифна. За зун вуж ятIа лагъана ва Ольга жузуна. Дишегълиди вичин тIвар Серафима Ивановна я лагъана ва вилералди «Ольга» – столдихъ ацукъна, шикилар чIугунал машгъл хъанвай вад йиса авай бицIи руш – къалурна:

– Ангъе Оленька. Квез ам гъинай чида? – мягтел яз хабар къуна Серафима Ивановнади завай.

– Ваъ, Серафима Ивановна. За квевай куъ хтул руш Ольга, зи месе авай хчихъ гелкъевезвай руш, хабар къунай. – Садлагъана Серафима Ивановнадин чин чIур хъана... Са декъикъада кисна, гъавурда акъурда хъиз, сесиник серинвал кваз, икI лагъана:

– АкI хъайила, ам куън я ман... Гила зун гъавурда акъуна. Амма куън гъалатI я – зи хтулдин тIвар Ольга ваъ, Нина я. Ольга адан руш я... Зи Нинадихъ мад гъвечIи хвани ава... Начагъ хъанвайди ам я... Квез ам акваз кIанзавани?

Зи сивяй гаф акъатдалди, Ольга къарагъна, а патал алай кIвализ фена, анай гъил къуна, гъвечIи гада гваз хтана. Ам акурла, зи чIал къуна – заз зи хчин чуп-чIулав кве вил килигзавай...

– ... Завай ам къаз хъанач... Хъсан кIвалахни авай, квартирани ганвай, кве аялавай Нина вахчуз кIанзавай са хъсан касни авай... Куъ Амиравариядик акатна лагъай хабар хъайила, вири гадарна, иниз куъч хъана... – Серафима Ивновнадин гафари зи рикI чукIулди атIузвайди хъиз тIарзавай. – Мегер завай ам къилди ракъуриз жедайни? Ингъе, зунни адахъ галаз иниз куъч хъана...

– Бес заз ван хъанай, Нина вичихъ галаз кIелзавай гададиз гъуълуз фена ва адахъ галаз Москвадай куъч хъана... – бамиш ванцелди лагъана за.

– Ваъ, ада тапарар авурди я.. Кесиб рушаз маса чара амачир... Вучиз ятIа, квез хъсандиз чизва. Куъ ваха зенг авуна, Нинадиз вири рекъер агална... А чIавуз Нина кIвачел залан хъанвай, амма Амираз хабар ийиз амагакъ-навачир... Куъ вахан зенгинилай гугъуъниз лугъузни кIан хъанач. «Адан диде кIевиз начагъзава, зун вахчуртIа, вири тухумди Амир негъ ийида...» – лагъанай заз а чIавуз зи Нинади. Нина Кефердиз куъч хъана, зунни Ольга, Подольск шегъерда авай зи квартира кирида вугана, адан гуъгъуъналлаз гъаниз хъфена... Ана Нинади гада хана...

Зун, лални биши хъана Серафима Ивановнадин къаншарда ацукънавай. И арада заз ракIара акъвазна чаз килигзавай Нина акуна: адан чинин рангар атIанвай, вични теспача хъанвай...

За адан къаншардиз кам къачуна ва лагъана:

– Гъил къачу, эгер жедагIа, гъил къачу залай. Зун ви виликни, хтулдин виликни уъзукъара хъана... – завай мад шел къаз хъхъанач...

Са шумуд йикъалай за Нина аяларни галаз чи кIвализ хкана. Серафима Ивановнани, Подольскда авай вичин квартира чи шегъердихъ галаз дегишарна, михъиз чи патариз хтана.

Сагъ кве йисуз Нина Амирахъ гелкъвена, ам кIвачел акъалдарна. Чаз дарвал такурал лугъуз, ам кIвалахални акъвазна, духтурханада йифен дежурствояр вичин хивез къачуна.

Зи рикIелай Амираз Нина чир хъхъай югъ садрани алатдач.

– Нина?! – мягтел хъана лагъана хци – Гъикъван зун вахъ къекъвена, виридавай ви адрес хабар къаз хъана... Гена вун заз жагъун хъувуна... Ангъе Оляни, ам зи рикIел алама...

– Бес и гада ваз чидайд тушни? – лагъана, за Амиран патав адан вад йис хъанвай хва гъана. Амир яргъалди аялдин чиниз килигиз акъвазна... Ваъ, ам заз чидач, са нин ятIани ухшарар къевезва...

– Адай ви ухшарар къевезва, ам ви хва я, тIварни Амир я... – лагъана за.

Са шумуд йис алатна... Амир михъиз сагъ хъхъана, вичин пешедив гатIун хъувуна. Гила абурун хизанда къуд велед ава: Оляди кве руш-къветхверар хана. Югъни йиф хъиз, сад-садаз ухшар туширбур. Сад, къумралди, адаз зи гуъърметдай Мадина тIвар гана, муъкуъди вили вилер авай расуди, адан тIвар, Нинадин рагъметлу дидедин хъиз, Светлана я.

Нинади зи тахсирдилай гъил къачуна, хайи веледди хъиз, зи гуъгъуъл къачузва, зи къайгъу чIугвазва... Чи вири крар дуъз хъана.

* * *

Заз чизва, чарадан тежрибадикай а патал алайдаз тарс хкатдач – закай рахайтIа, заз жуван тежрибадикайни хийир хъанач. Аквадай гъаларай, заз акI авай хъи, жуван вири уъмуър адаз серфна лугъуз, заз хчин къисметда къаришмиш жедай ихтир авай! Мегер за жуван уъмуър къурбанд гуъгъуънлай хчин уъмуър къурбанд авун патал авурди тирни?!

Зи гъалатI заз багъаз акъвазна. Эгер кIанивал хъаначиртIа, адан къимет генани багъади жедай...

ЭЛЬМИРА ИБРАГЪИМОВА

ЯЛАВ АКАТУН ВАЪ, КУН Я КІАНЗАВАЙДИ!

Акі жада хьи, са шумуд сеферда кхъей касдикай мад цийи вуч кхъиз хъжеда? Вири лагъанва, ихтилатнава, лугъудайвал, къамат арадал гъанва. Ваъ, зун гъаф гъалатІ хъана. Дуъз лагъайтІа, тади квай тегъерда кыле фейи алатай чи гуърушри заз ам лап хъсандиз чирдай мумкинвал ганачир. Къе лагъайтІа, тади квачир суъгъбет кыле фена ва, рикІивайни хиве къазва, зи гыссери гагъ акъвазиз тежер хъвер гъызвай, гагъ рикІе гъам гъатзавай. Амма за, гагъ-гагъатІугъай, сабурлу сумрадик шад ва рикІи чІугвадай инсан кваллагана гъич фикирни ийизвачир.

Заз чиз, эгер за Асият Камиловна Адильханова Буйнакск шегъердин бинелу саки вири агъалийриз чизва лагъайтІа, зун гъалатІ жадач. Ам и шегъерда дидедиз хъана ва чІехини ина хъана, 5-нумрадин юкъван мектеб куътягъна, ам жемятдин умуъурда виКегъвилелди иштиракзавай, машгъур Булач Гъажиеван эрчІигил тир лагъайтІани жада.

- Зун Булач Имадутдиновичахъ галаз санал 206 женгиниз рекъе гъатна! За, мектебдин комсомолдин тешкилатдин секретарь яз, адан вири мярекатра иштиракна, - дамахдивди лугъузва ада. Им ада мектебдин гъакъиндай рикІел хъизвай кылин вакъия я. Мадни – мектеб куътягъайла вахкай имтигъанар ва мектебдин шад межлис. Мегер ихътин вакъия аяр рикІелай гъикІ ракъурда? Им 1970-йис тир. 14-майди пис залзала хъанай, мектебдин дараматдин цлар чуКІунихъай кичІе яз, эхиримжи классра авай аялри чпин имтигъанар куъчедал, мектебдин гъаятда, вахканай. Абурун шад межлисни куъчедал кыле фенай.

- Ингъе а вахтунда чун конкурсар авачиз уълкведин вири вузриз къабулзавай, чи классдин чІехи пайни, 18 аял Ленинградиз рекъе гъатна. Гъа жергедай яз, зунни. Герценан тІварунихъ галай университетдин юридический факультетдик экечІна, са йисуз кІелни авуна. Ахпа гатун тІатІилрин вахтунда кІвализ хтана. Ина хъайиди масад я! Дидеди «Руш кІвале тада!» лугъуз, са мярекат тешкилнавай. Заз чара амукънач. Амукъна зун. Гъатта маса чкада кІелун давамаризни агакънач, командировкадай хкведай бубагуъзетиз амукъна. Са гафуналди, къвед лагъай сеферда, яни цийи кылелай кІелуник экечІ хъувуниз мажбур хъана. Анжах и сеферда чи пединститутдин филиалдин физикадинни математикадин факультет хкъана. Директор Владимир Чернобай тир, ада заз килигна, зун бегъем буй авай, юкъвал къван киф галай руш тир. Ада лагъана: «И Живедин руш гъинай я?». ИкІ, адан «къезил гъил» себеб яз, пуд йисуз Живедин рушан ролда къугъуналди, закай «факультетдин лайихлу Живедин руш» хъанай, - рикІел хъизва Асият Камиловнади.

Институт куътягъна, а вахтунда зун гъуълуъз фенвай ва итимдихъ галаз санал чун Шамхал поселокда авай Ростовский ракъун рекъин 129-нумрадин мектебдиз тарсар гуз рекъе туна.

- Мектеб ракъун рекъин идарадик акатзавай ва Ростовдин отделени яз гысабзавай. Зи ученикар ракъун рекъин работникрин аялар тир. За математикадин, физикадин, черчендин тарсар гана, идалайни гъейри, сагъ са 10 манатдихъ классдин руководствони кыле тухвана! Ваз хуъруън къевзани? Зун гъаф жавабдар классдин руководитель тир. Ученикар тарсарикай хкечІай вахтара, кІвалахдила кълухъ, балугъчийри алуКІдай резиндин чекмеяр, чими кІурт алуКІна, ракъун рекъин къерех

къуна, зун тарсарикай хкечІайбурун кІвалериз фидай вахтарни жадай. Къенин гъаф муаллимриз аялар мектебдиз къевзани, къевзачни са къайгъуни жадач, зун ахътинбурал мягътел я.

ЦІусад йис Асият Адильхановади мектебдиз ва итимдихъ галаз санал кыле тухвай умуъурдиз серфна. Амма гуъгуънлай итимдикай чара хъана, ада кІвализ хъфин къетІна.

- Поездда аваз, экуънахъ фад Буйнаксдиз хтана, - ихтилатзава ада. – Анжах кІвализ хъфенач, кІвалах жагъурунин къайгъудик хъана. Им 1988-йисан июлдин вацра хъайи кар я. Хайиди тир вад лагъай нумрадин мектебдиз атана, директор авачир, ам са гъиниз ятІа фенвай. Ахпа 18-нумрадин мектебдиз фена. Ана Жамалутдин Гъасанханович Акаева директорвалзавай. Ада зун кІвалахал къабулна, дуъз лагъайтІа, ахтармишунин-синагъунин муддат гуналди. Са йисни алатнач, зун тербиядин рекъий директордин заместителвиле тайинарна.

Вад йисуз и мектебда кІвалахна, 1993-йисан 23-майди, бейхабардиз шегъердин исполкомдиз эверна. Тарсунай экъечІна, вучиз шалагъанватІа шакни тавуна, фена зун. А чІавуз КПСС-дин горкомдин председатель Мегъамед Гъажигадаев тир. Ада са гъихътин ятІа совещание тухузвай. Гъахъайла, ада заз лагъана: «Куън 1-нумрадин директорвиле тайинарна». Ахпа ада заместителдиз: «Адав къарар гице ва къе ам коллективдихъ галаз танишара». Гъа инлай зун мектебдиз фена. Ана вири коллектив кІватІ хъанвай, гуъзлемишзавай. Сегънедал – пуд стул. Захъ галаз горкомдай атайбур ацукъна – заз чка амукънач. Зун са къерехда акъвазнава ва зун гъавурда акъазва хъи - икІ абуру инал зун артуханди тирди къалурзава. Чуънуъхна вучда, коллективди зун такІанвилелди къаршиламишна, абурухъ и къуллугъдал

чпин инсан авай... Залда кьал, гьаряр гьатнава... Завай эхиз хьанач. Аквадайвал чанта ахьайна, анай кьарар акъудна, ван алаз Келиз эгечина: «Адилханова Асият Камиловна 1993-йисан 23-майдилай 1-нумрадин мектебдин директорвиле тайинарин. Кьул – Гьажидадаев». За Келдалди, залда лал кьейи секинвал авай. За давамарзава: «Заз Чехибурун кьарар кьилиз акъуддай ният ава. Эгер и кардихъ галаз рази туширди аватла, адавай Квалахдилай элячлунин арза кхьейтла жеда». Ахпа экъечина зун. Дуьм-дуьз директордин кабинетдиз фена. Ана... зирзибилрин кьаб сивив кьван ацланва, пиплера -еке чулав пепеяр, дакардал кьапуна яд тагана кьуранвай цуьк. Зун ацукьна шехна. За жув а кьуранвай цуькведив гекъигна... Цуьк за гадарна, пепеярни чукурна... эгечина Квалахдив. Келунин йис куьтягъ жезва, кьве йикъалай-эхиримжи зенг... Вири гьа адетдин кьайдада – муаллимрини аялри чпи-чпиз лугъузвай хьсан гафар, цуьквер... Заз садани гафгузвач, уьмуьрдин и сувару зун чара кас хьиз авай. Чехи классра авайбуру заз гьизвай цуькведин клунчларни, масабуру кьан хьийиз, залай кьерехдиз акъудзава. Зи вилерал накъвар ала, амма за эхзава. Амай-амачир кьуватдалди. Ахпасадлагьана... Варар ахъа жезва ва муьжуьд лагъай классдин выпускника муаллимрихъ галаз санал цуьквер, шарар гваз гьахъзава ва дуьз зи патав кьезва. Инал завай эхиз хьхьанач... накъвар авадарна...

Им инновациядин образовани арадал атай вахт тир. Дагъустанда гимназияр ва лицейр ачухиз эгечина. Асият Камиловнани кьулухъ галамуькьнач. Республикада, адалай кьецепатани пешекаривай тежриба Кватина. Ада мектебдин твар-дережа гимназиядиз элкьуьрун патал герек тир вири документар гьазурна ва арза вугана.

– А вахтунда республикадин образованидин министр Низами Эмирович Къазиев тир. Ада чна кьил кутур кардиз куьмек гана. Чкадал атана, килигна, чина а члавуз ремонтдин Квалахар худда авай. Ингье са гьафтедилай за адав гимназия ачухунин шад мярекатдал теклифзавай чар вахкана. Ада хабар кьазва: «Агакъдани?». Гьич са клусни галклун тавуна, жаваб гузва: «Эхъ». Квалахдин кьадарни тайин тушир.

1994-йисан 21-сентябрдиз чна шегьердин садлагъай гимназия (къенин юкьуз Буйнаксда авай сад я) шад гьалара ачухна. Министр диз акуна ва ада лагьана: «Куьне суьгьуьрдин тар юзурнани?» Зун киснава, хьуьрезва, за фикирзава: министр диз чна экуьнин сятдин 4-далди асфальт цайидакай хабар авач кьван!

ГьаикI, гимназияди вичин Квалах башламишна. 1998-йисуз лагъайтла, чи идарада образованидин управленийрин начальника, мектебрин директор патал республикадин семинар кьиле тухун кьетина. Мугьманар гзаф кьадарда атана. Республикадин вири шегьеррайни районрай, абурулайни гьейри, министерстводин са пайни. Вири кабинетра кьекъезва, килигзава. Чахъ лингафонный кабинетарни, компьютеррин классни авай. Мугьманар гьатта туалетризни килигна. Вири чкаяр кьайдадик ва михъи хьунал абуру тажубвалзавай. Зун лагъайтла, семинардиз гьазур жедайла, мектебда йифер-йикъар акъудиз хьана, гзафбуруз чир техжедай гьалда яхунни хьана. Ингье Низами Эмировичазни чир хьхьанач! «Директор гьина ава?», - лугъуз хьана ам. Патав фена, за адаз лугъузва: «Ингье, инал ала».

Ада: «И руш директорвиле ни эцигнавайди я, виликан руководитель гьина ава? Хьана мад, ша ви кабинетдиз». Фена. Зи кабинетдин кьава, сувагъ алатна, чехи фер авай.

Ам дикъетдивди килигна, ахпа хабар кьазва: «Ви кресло гьинава?». «Кресло кьачудай пул авач», - жаваб гузва за. Министрди лугъузва: «И рушаз килиг садра, сифте нубатда мектебдилай фикирзава, вич лагъайтла, кулвар хьана гьал аламачир кабинетда ацукьнава».

...Гуьгьуьнин йисар бегьер галайбур, яратмишунин Квалахдинбур, агалкьунринбур хьана. Гимназиядилай «Россиядин метлеб авай мектеб» хьана, Асият Камиловна пуд сеферда «Россиядин лап хьсан директор» лагъай тварцIиз лайихлу хьана, адаз гьакIни «Яратмишунин педагогикадин академик» лагъай тварни гана. Ибур хьсан агалкьунар тир. Абурулай гьейри, Ильфанни Петрован кьелемдиз лайихлу агвалатарни арадал атана.

Госпожарнадзорди мектебда цIай кьур дуьшуьшда инсанар хатасуз чкадай ахкьуддай пландин экв га-

дар хьийидай (светоотражающий) тадаракар тайинарун истемишна. Пулни авачир, амма жерме гузни кланзавачир. Инал кьейдна кланда хьи, гимназиядин дарамат куьгънеди, 1901-йисуз эцигайди я. Адан чардахарни гегьеншбур, лиферин са шумуд несилдиз хуш хьайибур я. Асият Камиловна, шешелар кьачуна, техничкайрихъ галаз санал чардахдик хкаж хьана. Сагъ са юкьуз абуру кьушарин текьер Кватина, цIудралди шешелар Кватина, ахпа директорди абур са гьй ятла фермадиз маса гана! Арадал атай пулдихъ экв гадар хьийидай тадаракар кардик кутуна.

– Директоррин нубатдин совещанидал вирибуру такъатар бес тахъунилай арза ийидайла, за абуруз абур жагъурдай чка лагьана, - хьуьрезва Адильханова. – Гьа инал инспекторикай сада лагъай келимайри зун мягьтелавунай: «Куьне гьукуматдин эменни маса ганани?». За адаз: «Ингье кьушарин текьерни гьукуматдин эменни тирди заз чизвачир!».

Вахтар алаатайла, директор гьавурда акьуна хьи, гила жегьилриз рехъ гудай вахт атанва. Амма адав ял ядай мумкинвал вуганач.

– Ихътин кадрияр чукурдай ихтиярар чаз авач, - лагьана шегьердин администрацияда ва адаз шегьердин образованидин работникрин профкомдин кьиле акъвазун теклифна.

2016-йисуз Буйнаксдин профкомди республикадин профсоюзрин комитетдин рейтингда кьвед лагъай чка кьуна, 2017 ва 2018-йисара лагъайтла, рейтингдин сифте кьиле хьана. Себеб вуч я? Кьиле акъвазнавай руководителдин Квалахдилай, кьуватдилай аслу я. Сифтедай садазни иштиракиз клан тахъай муаллимрин спартакиадаяр ва пешекарвиле маса конкурсар гила вирибуру сабурусузилелди вилив хуьзва. Ветеранриз ва пешеда сифте камар кьачузвай жегьил муаллимриз куьмекар гузва. Вири крар гьисабна куьтягьизни жедач!

Асият Камиловна «Са кас май-данда аскер туш» мисал гьахъ туширди субутзавай ялавлучешне я. Вични, гьихътин аскер! Кьилинди – ялав акатун ваъ, кун я; жуван Квалахдилай жуваз регъуь тежедайвал Квалахун я. Адавай лагъайтла, масакIа женни ийидач!

САБИНА ИСРАПИЛОВА

За хъвазва тІал Самурдин цин

ЗИ ЛЕЗГИСТАН

Ярдас-акростих

Зи Лезгистан, зи дидедин, зи бубадин ватан я вун.
И дуьньяда захъ ер авач валай багъа, валай гуьзел.
Лап яргъариз, чнагъриз¹ кваз ишигъ гузвай лаван я вун,
Етимрикай гъакимарун ваз ферз хъана даим эфзел.

Зурба я ви таржумагъал- пакдиз хвена на ви пайдах;
Гзаф хъана ягъ-ягъунар... Ама къени Эдем хъиз вун.
Инсаният физвай рекъе жеда вавай анжах дамах:
Суфрадал ви гъич садрани хъанач гъарам фуникъаймах;
Тарихдин гъар мертебадиз хкаж жезва уьткъемдиз вун.

АматІани чахъ дердияр гъял тавунвай кІусни гъеле,
Нур гуз ава Шарвилидин риваятлу тур чи гъиле.

24.04.2019

¹ Чнагъ – черная дыра (в космосе).

НАМУСДИН ТАЖ

Безлен

Зун къекъвезва намусдин таж алаз кІилел.
Буш ятІани жибинар,
Пакдиз хвена абинар¹,
Кузва рикІин цІивинар
Зи эрзиман мураддин яж² алаз мецел.

Зун къекъвезва намусдин таж алаз кІилел.
За жагъурнач серинар,
Эхна вири ифинар,
Ахтармишна деринар,
Жувахъ хъайи биликдин раж алаз мецел.

Зун къекъвезва намусдин таж алаз кІилел.
Къуй гъардахъ хъуй сивинар,
Чил - цав ийир ширинар.
Бушиз ацІай гичинар,
Зунни жеда мехъеррин маж алаз мецел.

13.06.2018

¹ Абин – принцип.

² Яж – нектар.

САДБУРУ ГАГЪ ЛУГЪУДА...

Решмен

Садбуру гагъ лугъуда: хъсан затІ я вердишвал,
Ада гуда сайкъашвал¹, тадач кІиле китІишвал².
Заз чиз, уьмуьр уьмуьр туш, авачтІа са дегишвал.

Квахъна итиж, илгъамдихъ хъжедач туьнт къизмишвал.
Тахквас надир са цуькни, техжез цІийи танишвал,
Фида са-сад муьргуьдиз, квачиз рикІик тешвишвал.
Къве вил аваз экуь тир буьркьюь гъалдиз къведа чун.

Садбуру гагъ лугъуда: хъсан затІ я вердишвал,
Са икърардал атана, артух жеда агъмишвал...
Амма, килиг, дуьньядиз хас я хушни энишвал.
Яратмишна абур азмишвални эзмишвал.
Белки гъахъняй хъанатІа чахъ дегъ чІавуз зартІишвал³?
Хуьн тавуртІа уьмуьрдин гуьзел, гуьрчег нехишвал,
Саявилидин накъадиз са - сад къурбанд жеда чун.

14.08.2017

¹ Сайкъашвал – стабильность.

² КитІишвал – сумбур.

³ ЗартІиш – зороастризмдин терефдар.

ЧИЛИН ГЪУЦ

И. Яралиеваз бахшзава

Къакъан кукІушдихъ гегъенш цен жеда.
Къуьлуьн талада гурлу гвен жеда.
Халкъдиз «Шарвили» хътин суварар
Гайи къегъал хва халис Ген¹ жеда.

02.01.2016

¹ Ген – Чилин гъуц.

КАТИЗ ЖЕДАЧ ЖУВАКАЙ

Катиз жеда ватандай квай чІавуз тахсир,
ГъикІ катда вун жувакай, эй бани инсан?!
И фикирдал атана Гораций¹ эхир
Катай чІавуз эхелдай², гадарна къалхан.

14.03.2015

¹ Гораций – дегъ замандин Римдин шаир.

² Эхел – женгинин майдан.

ЧІЕХИ ГЪУРСА

Захъ ава гъурса, лап чІехи гъурса:
Авач пайгъамбар Мусадин аса
Къутармиш авур багъри халкъ вичин.
Къе и генг дуьнья къегъат хъанва чаз:
Самур вацІукай сергъят хъанва чаз.
Зун вацІун юкъвал... За тІал хъвазва цин.

01.07.2004

ЗИГЫНДИН ГЪАРАЙ

Шаир ва педагог М.Агъмедоваз

Хъайитлани зун зуракърин зуракъ,
Жагъайтлани заз симургни буракъ
Ирид цавар кваз ийидай есир,
Хъфирла зун и дуъньядай михъиз,
Гъиссда жув бут¹ хъиз тахъана чириз
Вуч ятла алсир² - чаз тир члехи сир.

31.07.2014

¹ Бут¹ – бицил пепе (букашка).

² Алсир – Алем арадал атуни сир.

УЪМУЪРДИН ШЕКЕРВАЛ

Триолет

Дишегълидин кефи хамир садрани,
Итим лугъур тIвар алатIа эгер вал.
Беймирветвал мегер шанлу¹ ад яни?!
Дишегълидин кефи хамир садрани
Гъам ви кIвале, гъам яргъавай ядрани,
Багъа ятIа ваз уъмуърдин шекервал.
Дишегълидин кефи хамир садрани,
Итим лугъур тIвар алатIа эгер вал.

14.09.2018

¹ Шанлу- знаменитый

ВАЦРАН ХВАЖАМЖАМ

В. Метс

Вацран хважамжам¹ ятлани зайиф,
Себеб авач чахъ чIугвадай гъайиф:
Ада девлетлу ийизва дуънья,
Гуърчегарзава шаршавдик квай йиф.

Чи кве риклин зенд хъана лугъуз сарф²,
Вуна кърна зал ви теменрин марф...
Хъфидай чIавуз пишкешнай на заз,
Вацран хважамжам хътин гуъзел шарф.

Агъ, Валда, Валда – эстонви ханум,
Чи гуъруъш хъана заз ширин зулум.
Мани хъиз, куъруъ хъана чи гуъруъш.
Къе Межнун я зун – ашкъидин мазлум.

Ви савкъат амач- ам хъанва кукIвар,-
Къахма авунва рикле за ви тIвар.

03.01.2019

¹ Вацран хважамжам (лунная радуга) – Чилин шардин гзаф чкайра жадай тIебиатдин машгъал (явление).

² Сарф – фикирар сад хъун (соответствие).

СИРИУС ГЪЕД ХЫЗ

Инсандин тIебиат тавунмаз дегиш
Дегишриз жедани дуъньядин къамат?
Мумкин я дегиш хъун адан куц, ериш...
Вун дегиш жез тахъуй зи бахт,зи тават!

Вун амукуъ эбеди Сириус¹ гъед хъиз,
Къуд патахъ чукурриз баркаван нурад
Тежервал чи девир садазни сед хъиз
Тергзавай пакадик кутавай гурад.

07.01.2019

¹ Сириус – виридалай экуъ гъед.

КЪУРУ ТТАР

Триолет

Къе вун атIузва- къуру хъанва вун,
Зи рикI цIуруриз шехъзава мишер.
Гъикъван гуъзел тир ви бухах, ви дун?!
Къе вун атIузва – къуру хъанва вун.
Ирид цавариз хкаждай на зун,
Гелягъиз пешер, теклифиз ичер...
Къе вун атIузва - къуру хъанва вун,
Зи рикI цIуруриз шехъзава мишер.

24.02. 2019

ТАПАН ДУСТАРИЗ

Триолет

Квехъ ава вири - карчни кваз къуърен.
Квехъ ава вири - анжах рикI авач.
Заз куъ арадай жагъизвач мамен¹.
Квехъ ава вири – карчни кваз къуърен.
Куън жакъаяр² я нефес тир фосген³.
Куън себеб тушир къецил пикI авач.
Квехъ ава вири – карчни кваз къуърен
Квехъ ава вири - анжах рикI авач.

06.06. 2018

¹ Мамен – альтруист.

² Жакъа – эгоист.

³ Фосген – зегъерлу газ.

АРЧАЗ

Жегъил лекърез къветрен ериш хуш хъана:
КIвачер туна, тIуъна адан рикIни кваз.

23.02.2019

Къейд: арчаз – рифма авачир кве цIарцил шиир (дистих)

АЛЕМРИН ТРУБАДУР

Алатлани Ччилел зун алаз Ччилин дун,
Вири–вири алемрин трубадур¹ я зун.

¹ Трубадур – тахминан 11-13 асирра Провансда (Къибле патан Франция, РагъэкъечIдай патан Испания, Кефер патан Италия) машгъур шаир-манхур (певец). Чпин девирда трубадурри 900-далай гзаф поэзиядин шавхаяр (формаяр) теснифна. Месела, баллада, серенада, ноктюрн, триолет, рондо ва масабур.

ДЕТИШВИЛЕРИН ВАХТ

«Накъвар галачир уьмуьр» тIвар алай мергьяматлувилин фондуникай ва адан регъбер Айшат Гьамзаевадикай чи журналда са шумуд сеферда кхъенай. Чна адан дугъривиликай, масадахърикI кудайвиликай, къетIен, татугайкъисметдин инсанрин месэляяр гъялуник къуьн кутазвайвиликай, абуруз ва ахътинбурун хизанриз куьмекар кхъенай. Къе чи ихтилат фондунин цIийи проектдикай я: са шумуд йис идалай вилик Айшатан къилиз яшайишдин кафе – мумкинвилер тIмил авай чIе-хибурувайни, гъвечIибурувайни кIвалахиз, гуьруьшар тешкилиз, ихтилатариз, жуван уьмуьрдикай

рахаз, сад хътин месэляяр авай масабурухъни яб акализ жедай махсус майдан - арадал гъунин фикир атанай. И майдан ахътин ксарин хизанрин гуьруьшар тухудай чкани я, гьикI хъи, саки гъар са ахътин хизанда четин месэляярни арадал къвезва. Ихътин жуьредин проект адаз са вахтунда Германиядин Ольденбург шегъердани акунай.

- Чун аниз фейи вахтунда чаз социальный кафе ва йикъан стационар къалурнай, ана яшайишдин рекъяй жуьреба-жуьре месэляйри акIажарзавай инсанривай чпиз четин тушир кIвалах ва герек тир гелкъуьн жагъуриз жезвай, -

ихтилатзава Айшата. – Жуван кIвалахдихъ галаз алакъалу яз заз мукъвал-мукъвал аквазва хъи, яшайишдин гъаларин жигъетдай къулухъ галамай, агъвал хкаждай мумкинвилер авачир инсанар ва абурун хизанар чи республикада, уьлкведа вирина четинвилерал гьалтзава. Гъа икI, зи къилиз чи шегъерда ихътин майданар арадал гъуник къил кутадай фикир атанай.

2017-йисуз Айшат Гьамзаевадин проект президентдин грантрин фондунин конкурсда гъалиб хъана. Им важиблу ва герек тир фонд вичин къуьнераллаз ялзавай гъвечIи ва назик дишегълидин чIеги гъалибвал хъана; им гъакъикъи кар арадиз акъудунин ва регъимлувилин сифте къилерин гъалибвал хъана.

Проектдин кIимет грантдин такъатрин къадардилаз гзаф тир, амма и дуьшуьшдани регъимлу инсанри куьмекна – мергьяматлувилин фондари, шегъердин администрациядини, къилдин шегъерэгълийрини.

Ингъе чи вилик ква ам – рикIиз хуш, чими, экуь чка - «Дегишвилерин вахт» тIвар алай кафе. Къенин юкъуз ихътин жуьредин кафе Россияда мад авач! Ина 15 жегилди ва 2 ашпазди-насигъатчиди кIвалахзава. Кафе вичин къетIенвилералди тафаватлу я ва тамамвилелди «са четинвални авачир мумкинвилер» тIвар алай истемишунихъ галаз къазва. Къеве виш квадратдин метрдин дараматда коляскада авайбуруз азаддиз фидай мумкинвал гузва, ина бардин аскIан дезгяр, набутриз къулай санузелар туькIурнава. Вири и шартIар кIанивилелди ва къайгъударвилелди тешкилнава. Къвед лагъай мертебада къетIен аялрихъ галаз тарсар къиле тухудай махсус зал тадаракламишнава.

Кафе кIвалахзавайбур патални, мугъманар патални къулайди я. Жегил тIапIахъанри коляскада авайбурни, аяларни, яшлубурни сивел мили хъвер алаз къаршиламишзава. Абуру ина къетIен жуьредин регимлувал, кIанивал

къалурзава. Кафе ачухунин шадмярекатдал проект къилиз акъудунин карда куьмек гайи вирибуруз гзаф къадарда чухсагъулдин келимаяр лагъана. Амма ина кIвалахиз жедай гадайринни рушарин вилерин шадвилдин нур гафаралди лугъуз хъун мумкин туш. Чпин аялри, тамам ихтиярар авай жемиятдин векилри хъиз, ина кIвалахдай мумкинвал хъунал, тIуьнар гъазурунин рекъай устадвилдин тарсар къачунал диде-бубайрини шадвал ийида. Вилик финин жигъетдай четинвал авай инсанрин яшайишдиз талукъ проектдин сергъатар лап гегъенш хъанва, проектдал чпин мумкинвилерал сергъат алай жегилрин, абурун дустарин, къуншийрин ва майилвал авай маса шегъерэгълийрин хизанрини фикир желбзава.

Къенин юкъуз гъукуматди ихътин инсанар кIвалахал къабулуниз саки мажбурзава, абур са квел ятIа машгъул хъуниз, абуруз хатасузвал таминариз талукъ къанунар къуватда ава, амма рикIин сидкъидай ахътин

къанунар къилиз акъуддай ксар тахъайтIа, а къанунрикай садани «кIвалахдач» ва гъар са хизан вичин месэлярни гваз текдиз амукъда.

Айшата къейдзавайвал, проектдин къилин фикир мумкинвилерал сергъат алай жегилар уьмуьрдинни жемиятдин гъерекатрал желбунихъ, чпин алакьунар винел акъуддай мумкинвал гунихъ галаз алакьалу я. Теквал гъар йикъан адетдин гъалдиз элкьвенвай жегилрик дестедин дуствилдин руьгъ акатзава ва абуру саналди кIелни ийида, кIвалахни ийида.

- Мадни, - суьгъбетзава Айшата, - чи «Накъвар галачир уьмуьр» фондунихъ маса, герек ва важиблу проектарни ава...

Гъелелиг журнал кIелзавай вирибуруз лугъуз кIанзава: ша чи кафе диз, и ачух рикI авай жегилрин къвалав хъухъ, белки, чаз и кар абурулай тIимил тушиз герек я жеди...

Суьлгъуьят БУЛГЪАЕВА

Чапла патахъай эрчи патахъди: Хидиров Эллезли Нуруллагъан
хва, Хидирова Айиша Ханжанан руш – диде,
Хидиров Шагъсултан – абурун хва
Къулухъ жергеда: Хидиров Шагъназар – гъвечли хва,
Хидиров Хидир – члехи хва

Шагъназар ХИДИРОВ

Чан чи дидеяр

*(Члехи Ватандин дяведин йисара арха патал намуслувилелди
вири четинвилериз дурум гана, игитвилелди зегъмет члугъаз,
чпин балаяр хвена члехи авур дидеяриз ва дидедал къисмет
тахъай дишегълийриз бахшзава)*

Ихтилатрай зи алама риклел:
Азербайжандихъ куъч фидай рекъе
Шагъ-ййлахдаваз зун, Авур клама
Дидедиз жезвай балкландин тламал.
Тадиз агакъна чи куъчдихъ галай
Мамачивализ Эркиназ хала.
Чуъхвена, михъна, пицлини атлана,
Тунай чукварда. Чандамаз тлалар,
Къежей паланар атлунна юкъва –
Икл фад къурада, чара я гакъар¹ –
Фу аламачиз тадиз къачуна
Ацукъналдай вич-диде сачунихъ.
Яхцлурни сад тир зулун къулар
Куз физвай чанар дяведин къула.
Варзни хъанвачир зи а вядеда,
Агъани буба фенай дяведиз.

Агъ аял вахтар, фена алатна,
Дагъдин вацл хътин рагъул акатна,
Фуахъ магъта² яз, къецлил яз танни...
Гъалиб жедайдахъ хайи Ватандин,
Агакъзавайдахъ душмандин эхир
Инанмиш тир чун гъвечлини члехи.
Члехи Ленинан, Сталинан кар
Къилиз тухуз чи мягкъем тир къастар.

Инсан инсандиз юлдаш, стха тир,
Клевекъ гъатайдаз гъил къар арха тир.
Гъалал фу патал члугвардаз зегъмет
Улкведа авай гъамиша гъурмет.
Гъурметдихъ галаз берекат авай,
Элдин арада фаракъат авай...
Агъ аял вахтар, фена алатна,
Къуьдни гатфар хъиз зи чанда гъатна

Магъсулар гвенвай колхоздин никле,
Кантлунив эгъвез киферин тлехвер,
Ахкъудиз анай къуьлуьн суьнбуьлар,
Къведни, ахцлурна тваррив жибинар,
Клвализ хкъезвай зунни дуст Мурад.
Клвачерик звер кваз чун акъван тир шад!
«Гъилы хъфены вижеваз зани
Вуна незы гъа калар узана!» -
Лугъузвай ада. Гъа и арада –
Гъинай ятлани, хъанач чаз хабар –
Акъатна вилик къурухчи Забар.
«Угърияр» - лугъуз, чи япар къуна,
Жибинарни чав ахкъадиз туна
Чантадиз вичин. Минет-вайзардин
Хъанач адаз ван. Къведни курпашман
Хтанай клвализ. Мурад залай са
Члехи тир жеди вад-ругуд йисан.

«Имни сурукай хтай Забар я,
Етим-есирдин риклин къабар я», -
Лугъуз дустуни ихтилатнай заз:
Военкоматдай атайла адаз
Повестка гвайди гъа чи убадал,
Мет-къил гатана чагъай³ бубади:
«Забар амач хъи, зи Забар къена!»
Атайдахъ галаз сурарал фена.
Хендедайрикай шагъидар акъаз,
«Аллагъ» мецеллаз кинер-эгътер къаз,
Цлийиз къенвайдан са сур къалурна,
Инанмишарна, мугъман рахкурнай:

- Амач лагъана Забар, чан магъман,
Душманрикай бес хуьдачни Ватан?!
Зун тухудатла, чан хва, на заз лагъ,
И клеклещни гъаз гъазур я, валлагъ!

Агъ дяведин цлай!.. Чанда агъ клватлна,
Шумуд фугъара аматла яраб,
Чпин багърийрин суракъда гъатна!

Рагъметлу диде, гъар сефер суфра
Къахчудайла чав из тадай тикрар:
Илтижамзава чна Сад Аллагъ,
Гъамиша Вакай хъурай чаз панагъ,
Халуяр, агъа, буба, хтуруай,
Клвалик берекат вуна кутурай!»

¹ Гакъар - жагъидай.

² Магъта - муьгътеж.

³ Чагъай – нин, куьн иеси.

Къелен калар

Къарсатмишзава тѹрфанди чил, цав,
Гадариз пехъи цайлапан-ялав.
Йифен мичѹркай, хкатиз гагъ-гагъ,
Аквазва яргъай дуъм къецѹил рагар.
Шагънабат вацѹуз вегъенва мад юргъ.
Куквалай куьлел хъана пекер хурх,
Суьруьдал ала диде – къаравул.
Къув ягъиз, чарх гуз чухлукъ жанавур
Алатзавач гъич. Амма кицѹери
Гъендевардайни¹ тазвач хиперин.

Тѹнкѹа-тѹанкѹ, тѹнкѹ-тѹанкѹ! – ван ава япа –
Алачухдик ква тѹилидик къапар.

Давам тахъайла гишила, эхир
Эрибередкай² стхади чѹехи
Хкудна жуьлгъуь, адан кухунай
Къел хътин са шей ичѹир хъувуна
Сачунин винел вегъенвай юзас.
Мягътѹел хъанай зун гъавурда такъаз.
Къве стхадини къула фад цайна,
Къелен каларна, пудазни пайна.

Зун алдатмишиз хъуьрермир куьне,
Мадни къел тѹуьна яд цадач къене.
Заз гишинзава! Заз гишинзава!..
Хуьз хъхъаначир мад ишел завай.
Чѹехи стхади, къачуна метѹел,
Нез тунай завни аламатдин къел.

Йифди марфади, къаю гатана,
Экуьнахъ язукъ диде хтанай.
Ахкурла чилел аламай жуьлгъуь,
- Хуьтѹуьнани, чан балаяр, дуьгъуь? –
Лугъуз кукхунай ченедик къве гъил.
- Гъикѹда? Вучда? – луз къехжирнай къве вил.

Чан хендедар, чан чи дидеяр!
Къванериз ая куьне дердиар!
Шумуд кас яраб хъанатѹа гъелек,
Аллагъдикайни тахъана куьмек?!
Мидад хъайидаз авур куь алхиш,
Нагъакъан касдиз гайи ах-къаргъиш,
Рикѹел хкана къуртѹа гъисаба
Куьн экъечѹай къван вацѹар, гирдабар,
Пар кѹула аваз атѹай къван рекъер,
Чара тахъайла, куь шелни, куь хъвер,
Тешпигъ авачир, куьн чи дамах я,
Къенин несилдиз бегъем са мах я.

Назарова Нигар Шерифовна (1910 – 1986)

Зунни Нигар вах къулукъ галамай,
Дуьз хъийиз къвазна ябуьраллай пар.
Рекъин къилихъай бирдан чи япахъ
Аялар шехъдай са ван галукъна.
Чун, тажуб хъана, яб гуз амукъна.
Ичѹи агъулдин са пипѹай, яргъал,
«Чун ахкъуд инай, агъа, чан агъа!» -
Лугъуз шехъзавай аялар зарул,
Ванци къачунвай нацѹарин агъул¹.
Чун къведни, кичѹез, фена сесинал
Кѹелер твадай са куздин² рикѹинал.
Рикѹинихъ галай са натараз тѹаб³.
Гужуналди ам алудна патахъ.
Яргъи авуна гъилер чи винел,
Шадвилив ргаз нагъв алай вилер,
Анай гъвечѹи къве аял акъатна,
Зверна атана хуруйра гъатна.
Абур стхани вах тир – етимар,
Фронтда гъелек хъайи Гъатеман.
Рушан вад йис тир, гададин – ирид.
Аялрин диде, рагъметлу Пери,
Къез чидач жеди, куьч жедай рекъе,
Фирла Данадай, къван галукъна къей?
Элди къинемеиш тавурай лугъуз,
Агъа Магъида къетѹна а чѹавуз
Аялар вичин патав хутахнай,
Къалурдач лугъуз абуруз тахвал.
Етимрин къилел мусибат гъана,
Агъара гъатрай ихътин агъаяр.
Захъ вад етим ваъ, ирид етим хъуй,
За хуьда абур, къуй заз четин хъуй.
Яд-ялан касдиз зун жеда арха, -
Гъялнай месѹла чи Нигар ваха.

¹ Гъендевардайни – гъич мукъувайни.

² Эрибере – кѹватѹна эцигнавай месер, яргъанар.

¹ Агъул – хперин суьруь ягъун патал часпардин гъалкъа.

² Куз – гъвечѹи кѹелер хуьдай чилин демек.

³ Тѹаб – еке къван.

АДА ХКВЕДА ЛАГЪАНАЙ...

Дидедин гъарай

Чи гуьруьшдин вахтунда Ирисбат Гъабиловади, ухът алахъиз, гъа са гафар тикрар-завай: «Заз зи хцин уьмуьр икь-ван куьруьди жедайди чидайтIа, адан вири мурадар са легъзеда барбатI жедайди чидайтIа, мегер за адаз милицадин мектебдиз фидай ихтияр гудайни... Заз чидайтIа...» Рухвар кьакъатна, хажалатди акIажарнавай гьикь-ван дидейри гъа и гафар тикрар ийизватIа!

– На лугъуди, за накъ, кьепIинал хур вегъена, адаз мам гайиди я, лайлар ягъайди я... На лугъуди, хва садлагъана чIехи хъана, итим хъана... Гьикьван зун ам хата-баладикай хуьз алахънай... - Ирисбатан сес зурзава, на лугъуди, адан рехи кьилели мусибат накъ атайди я... Ам акурла, закни зурзун акат-

зава, зи рикIни тIар жезва. За са гафни лугъун тийиз, хажалатди канвай дидедин гафариз, рикIин гъарайдиз яб гузва...

– Гъар жув хайи юкъуз гилани зун дакIардиз вил ягъиз жеда: зи умуд анай заз цуькверин кIунчI гваз хквезвай зи багъа хва акулник кума... Квел машгъул хъайитIани, гьикI рахайтIани, завай жув зи хва амач лагъана инанмишариз жезвач...

Ирисбат кис жезва, накъварин хтар, адан чинилай цIудхуниз, гиниз аватзава.

2012 –йисан августдин варз. Сив хуьнин суварин вилик Ирисбат кIани-дакIанар къачуз базардиз физва. Къачуна кIани затIар гзаф ава... Мегер и пак юкъуз, суварин дердийрин яцIа, ада вич мусибатди варцив вилив хуьзвайдакай фикир авунайни?..

Бирдан адав гвай телефондин трубкади ван авуна. Зенг ийизвайди хва Гъабил тир.

– «Вун гъинава, диде?» – хабар кьуна Гъабила, - рикIел хкизва Ирисбата. – «Зун базарда ава, хва. Вуч хъана?» - «Са затIни хъанач, диде. Зун нянихъ кьведа», - жаваб гана хци.

Хва лап мичIи хъайила атана акъатна. Ибур заз хва сагъ-саламатдиз аквазвай эхиримжи декьикъаяр тир къван... Чахъ галаз ацукъна чай хъвана, ада хъфиз гьерекатна. «Геж я, акъваз, хъфимир. Эхиримжи вахтара вун чаз кьериз-цIаруз аквазва, - теклифна за. – «Жедач, диде, зун кьуллугъдал ала эхир...». Зунни гъуьлкъужахламишна, ам хъфена. Гуьгъуьнлай чаз чир хъайивал, гъа йифиз абурун подразделени Къумтуркъала райондиз

командировкадиз рекъе тунай. Чаз хци са гафни лагъаначир...

Ирисбат мадыргъалди кисна... А йикъар рикълел хкиз адаз гьикъван четин ятла, заз аквазвай.

– Вучиз ятлани, зи рикла юкъуз зи веледдин кьилел къведай баладикай бейхабар тир... Гъабил вичин пабни къве аял гваз Агъа-чаул хуьре яшамиш жезвайди тир. А йифиз зунни гъуьл аниз, хуьре авай чи кваллиз хъфенай. Север хкудна, чун мисклиндай экъечайла, йифенкьулар жезвай. Бирдан зи риклик къалабулук акатна, на лугъуди, зи хура къушра чабалмишзавай... За гъуьлуьз, Абдулбаридиз, лагъана, зи кефи члур хъана, минет хъуй, фад кваллиз хъфин... Са гъихътин ятлани къуватди зун квалихъди ялзавай.

Кваллиз гъахънамазни, зун, телевизор кутуна, дивандал ацукъна. Диндин передача физвай, рехи чуруяр квай касди Пак Къуръандай келимар клелзавай. Гъилер хкажна, дуьаяр ийиз, зани Сад Аллагъдивай чилел ислягъвал ва секинвал хъун тлалабзавай. И арада сада рак гатана. Яраб и геж вахтунда атайди вуж ятла, фикирна, за фена рак ахъайна. Атанвайди зи стха Рашидхан тир, адан чин лацу агъ хъиз хъанвай... Ам акурла, зи рикла аватна. «Я Рашидхан, вуч хъана? Диде вуч гъал я? Ви чинин рангар атланва...», - хабар къуна за.

«Секин хъухъ, вах. Ша ацукъин... Гъикла лугъудатла чизвач... Са гафуналди, Гъабилал хер хъана...», - са гужуналди сивай и гафар акъудна ада. Завай анжах и гафар лугъуз хъана: «Адал чан аламани? Хер заланди яни?» «Чан ала, ала... Исятда ам Буйнскдин духтурханада ава». «Чан алама. Чан алама...» - дилида хъиз, и гафар тикрариз, зун жува-жув къаз алахънавай. Гъуьлуь парталаралукладалди къарай къаз

тежез, зунгъаятдиз эвичина, фена Рашидханан машинда ацукъна. Зи гъилер зурзазвай... Эхирни чун рекъе гъатна. Са тлимил къван рекъиз фейила, стхади, вучиз ятлани, машин Агъа-чаулдихъ элкъуьрна. «Ам реанимацида ава, чун гъикла хъайитлани адан патав ахъайдайди туш», - лагъана ада, за суал гудалди...

Гъабилан квалерив агакъдайла, дидедиз адан варарив гзаф инсанар кватла хъанвайди акуна. Виридан чинар перишан тир. Ирисбатай яргъал члугур клеви гъарай акъатна...

Ирисбатаз яб гузвай зун гъавурда акъуна хъи, дагъ чкадила юзуриз тежедайвал, дидедайвал хцин кьиникъ эхиз жедач... И тлалдиз я чара, я дарман авач. Хцихъ галаз дидеди вичин риклини сура твазва. Бязи крар рикелай алатайтлани, аммарикле авай тлал хабарсуз мад ва мад хквен хъийида...

Ирисбат и залан рикел хкунрикай азад авун патал, за адавай хцин уьмуьрдикай, къуллугъдикай хабарар къаз гатлунна. Дуьз лагъайтла, а малуматар заз хуралай чизвай. Гъабил 1979-йисуз Магъачкъалада хайиди я. Мектеб акъалтларайдалай къулухъ ада Магъачкъалада авай Астрахандин милицадин мектебда клелун къетла. Ам куьтягъайвалди Гъабил Южно-Сухокумск шегъердиз кваллахал ракурнай. Гуьгъуьнлай ам Магъачкъаладин Кировский РОВД-диз кваллахдал хтана. Ростовдин юриствилини институтни акъалтларна, кьилин образовани къачуна. 2011-йисуз ам экстремизмдиз ва терроризмдиз акси центрдин уполномочнидин къуллугъдал тайинарнай, ана ада а мусибатдин йикъал къведалди кваллахна. И кьуру, куьруь цларарихъ ахвар хайи йифер, хаталу вакъияяр, ажалдин чина акъвазай макъамар галайди я.

– Вич лугъумир, залай гъейри амай вирибуруз зи хцин кьилел бедбахтвал атанвайди чиз хъана, - давамарзава вичин ихтилат Ирисбата. – Заз лугъуз кичлелзвай, зи язух члугъазвай. Бирдан варарив гвай халкъар къерех хъана, итимри къуьнерал алаз кафанра авай мейит алай магъфегъана. Зи чандиз цлай аватна, на лугъуди, зи кьилел ругур яд илична. Зи япара сузайрин, шелрин ван авай: «Гъабил, Гъабил... Вичиз рагъмет хъуй...».

«Ваъ, ваъ! Жедай кар туш! Ада заз хкведа лагъана хиве кьурди я... Ам зи хва туш... Зун члалахъ туш... Ада садрани таб авурди туш!.. – за шараг квахъай жанавурди хъиз къув язавай... Зи шелрин ван хъайикъванди шехъ-завалдай...».

Ирисбатан вилерилай къвезвай накъвар акур завайни шел къаз хъанач. Зун и ихтилатди михъиз къарсатмишна...

– Ада вичин уьмуьрда садазни са писвални авурд туш эхир. Веледриз хъсан буба, бубадиз къайгъудар хва, стхадиз стха, дустуниз дуст тир. Инсанар, кле-ве гъатайла, адан патав къведай, садазни ада багънаяр жагъуриз, ваъ лагъанач.

2012-йисан 17 август. Йифен кьуларилай алатнава. Богатыревка хуьруьвай пуд километрда полициядин постунивагакъзавай машиндин эквер пайда хъайила, адан вилик старший майор Гъабил Гъабилов экъечина ва машиндиз, «акъвазара» лагъана, ишара авуна. Куьгъне «Жигулиди» къерехдиз члугуна, амма гъа и арада адан дактардай гуьллеяр акъатна. Са шумуд гуьлле майор Гъабиловахъ галуьна. Рулдихъ галай угъраш тадиз машиндай экъечина, катна. Гуьгъуьнлай чир хъайивал, террорист Магъачкъаладин Кьилин мисклин суварин капла авай декъикъайра хъиткьинариз клавачин хъанвайди тир.

Эгер адан рехъ кьегьялофицерди атланачиртла, низ чида гьикъван инсанар телеф жедайтла, гьикъванбуруз хажалатнияс гудайтла!

– Юлдашрин умуд духтуррикай куьмек хьуник квай, амма Гьабил абурувай кьутармишиз хьанач – хирер заланбур тир...

И кьегьял инсанди зурба бедбахтвилини вилик пад вичин уьмуьр кьурбанд авуналди кьуна.

Гьайиф хьи, анжах вад йи-салай игитдив вичиз лайихлу кьимет агакьна. Уьлкведин Президентдин Къарардалди майор Гьабил Гьабиловас Кьегьял-вилини орден гана (кьейидалай гуьгьуьниз). Орден игитдин хендедадив Къарабудахкентдин сиве-сивди инсанрив ацланвай культурадин кIвале Дагъустандин Къенепатан крарин министр Абдурашид Мегьамедова вахканай.

– Куь рикIел аламатила, 99-йисуз Какамахида халис дяведин женгер кьиле физвай вахт – ана яракьламиш хьанвай радикал исламдин терефдарар чуьнуьх хьанвай. Тупарин, хьиткьинунрин ванерик агъачаулвийрин кIвалерин даklардин шуьшеяр зурзазвай. Гьа и цIун кьене зи Гьабилни авай. Заз йифен ахвар амачир. Айвандал экъечIиз, гьилер цавуз хкажна, дуьаяр ийидай: «Я Аллагь! Зи хва Вуна хуьх! Ам гьеле жегьил я. Паб авач, аялар авач, кIвал хьанвач... Амни, адан юлдашарни Вуна хуьх! Абурун дидейрив хажалат, сефилвал агудмир...». Аквадай гьаларай, Аллагьдиз зи ван атана... Ада гьакъван муьгьлет вахкун хьувуна зи хциз: ада мехьерни авуна, адахь веледарни хьана, вичин кIвални... За хчивай а кьуллугъ гадарун гзаф тIалабнай. Ада анжах кисна яб гудай... Са сеферда мад и ихтилат вилик вегьейла, ам зи патав ацукьна ва икI лагьана жаваб

гана: «Диде, кье постунал зи дуст телеф хьана... Чна Кировский РОВД-да саналди кьуллугъ авурди тир... Адан кье гьевечIи хва етим хьана... Бес алчахри зи дустар ягъиз рекъизвайла, завай а кьуллугъ гадариз женни? За ахпа жув вуж я лугьуда?...» Зун гьавурда акьуна – хциз зи ван кьведач, анжах жува-жувакди икI фикирнай: «Бес, хва, ваз са кар хьайитла, за вуч авурай?». Ахпа, жуван фикиррихьай кичIе хьана, за мад Аллагьдивай, дуьаяр ийиз, зи хва хата-баладикай хуьн тIалабнай...

Ирисбат мад вичин туькьуьл хиялрик экечIна... Къаншарда ацукьнавай заз вуч лугьудатла, адан тIал гьикI секинардатла чизвачир. Бирдан, са вуч ятIани рикIел хтай хьиз, дишегьлиди Гьабилан виликан кьуншидикай ихтилат кудна.

– Гьабил амачиз 4 йис алатнавай. ХьуьтIуьн югъ тир, пис кьай-жив авай. Тав кIвалай Абдулбаридин ван акъатайла, зун цIункIвале са квел ятIани машгьул тир: «Ирисбат, сада ра-кIар гатазва, килиг, вуж ятIа...». РакIар ахъаяйла, заз жуваз таниш жегьил итим Николай акуна. Ам са кьадар вахтидалай вилик Санкт-Петербургдаз куьч хьанвай. Гьабил амайла, абур акахънавай, хьсан кьуншияр тир.

Чна геждалди ихтилатар авуна. Николая ихтилат авурвал, 90-йисара, гьарамзадавални гьахъсузвал кьайда хьанвай вахтара, адан диде-бубадал чпин пуд кIвалин квартира лап ужуж кьиметдай маса це лугьуз вучтин ятIани чкадин угърашар гьавалат хьана. Гьабила милицада кьуллугъзавайди чиз, Николая адавай куьмек авун тIалабнай. Куьмекна, гьелбетда... Гуьгьуьнлай куьзуьбуруз Гьабилаз са хьсанвал хьийиз клан хьайила, Гьабила Николай

кьужахламишна, икI лагьанай: «Мегер хьсан кьуншидила чIехи савкъват авани?»

Николая вичиз Гьабил телеф хьанвайдакай геж хабар хьана, чир хьайила, хтун тавуна акъ-вазиз хьанач, лугьузвай... Ам сурал фида лугьуз алахьна, амма чна ракьурнач: сурар Тарки дагъдин тик хурал алайди я, живерин маргьалрай анив гатIуниз хьун мумкин тушир...

Ирисбат мад кис хьана, ахпа ихтилат давам хьувуна...

– Аялар вири сад я, вири багъа я. Амма Гьабил хьуьтуьлди, регьимлу рикI авайди, кьай-гьударди тир. Зун хайи юкьуз цуькверин клунчI гьидай... Сухокумскда авайлани гьакI тир, кIвалахдин югъ куьтыгъ хьайила, машиндаваз кIвализ хкведай, йифен арада кьизилгуьлрин еке клунчIни гьиле аваз акъатдай. Мад элкьвена хьфинни ийидай – пакамаз кьуллугъдал хьунлазим тир эхир... Зи мурад Кябедал фин тирди чир хьайила, Гьабила вичин машин маса гана, пул зи гьиле тунай. «Вуна вуч авуна, хва? – лагьанай за. – Бес вун машин гвачиз гьикI хьурай?». «Къайгъу авач, диде, – лагьанай ада, – за зи кьил акъудда. Заз кланзавайди – вун мураддихь агакьуня...». РикIел хтайла, рикI кье пад жезва...

Игитар рекьидач, абур чи рикIерай, куьчейринни майдарин тIварара амукьда. Гьабилан тIварунихь адан хайи Агъачаул хуьре мектеб янава.

...Ирисбатаз эхиримжи вахтара гьа са ахвар аквазва. РакIар ахъа жезва, гьиле цуькверин клунчI аваз адан Гьабил, адан вилерин нур, гьахъзава...

Дидедин умуд атланвач, ам суьгьурдихь агъазва: хци вич хкведа лагьана хиве кьунай эхир...

ПАХУ ХАЙБУЛЛАЕВА

Ина зун жуван к'валева

Зил кьаз, гужлу везиндалди акъатзавай дерин, рик'ел аламукъдай сесини, на лугъуди, мани тамамарунин тегъердин кьет'енвал к'алурзавай. Р. Гьамзатован ч'алариз М.Кажлаева кхьенвай, фадлай халкъдиндаз элк'венвай «Долалай» мани лирикадин девлетлу аваздалди, адетдинди тушир гьиссералди республикадин госфилармониядин манидар Юлия Горбатенкоди тамамарай тегъерди гзафбурун фикир желбна.

Манидардихъ галаз мукъувай таниш хъайила, мани тамамарунин рекъай адахъ авай алакьунар ашкара хъана.

Юлия Горбатенкодин ери-бине Украинадай я. Къисметди ам Дагъустан республикадиз акъудна. Мукъуфдивдигафархкъгъиз, адавичхайи к'вал, хизан, диде-бубаяр туниз куь мажбурнатла, гьадакай их-тилатна. Полтавадин музучилищедин академический вокалдин отделение куьтягъайдалай къулухъ ада чкадин театрда, филармонияда к'валахна. Устадвал хкажунин мураддалди ам Киевдин консерваториядик экеч'из фена, ина адаз сад лагъай курсуна гъакъидихъ к'елун теклифна, са йис алатайдалай къулухъ бюджетдин чка хиве къуна. Амма рушавай и кар къилиз акъудиз хъанач. Амукай илаж сад тир – Москвадиз фин. Пул къазанмишна ва хизандизни куьмек гана к'ланзавай. Амма меркезди ам са акъваншадвилелди к'аршиламишна.

- Эхъ, вири крар гьасятда тук'лубдайдак за умуд кутунвачир. Вини дережайриз хкаж жедай мумкинвал ана авачирди чизвайт'ани, за Москвадин машгъур клубрикай сана манияр тамамарна. Захъ гъвеч'и дискриз кхьенвай репертуар авай, Селин Дионан, Уитни Хьюстонан, Тина Тернеран манияр за агалкъунралди тамамарзавай. Абурулайни гъейри, «Мираж», «Москоу ньюс» группайрихъ галазни манияр лагъана. Йис алатайла, Москвадин консерваториядик экеч'из алахъна, захъ яб акалайдалай къулухъ мадни сайисуз гъакъи гунин бинедаллаз к'елун теклифна. Амма Украинадай тир гъвеч'и манидардивай, гъилегъвеч'и аялни аваз хъайила, ажуреда к'елиз хъун мумкин тушир. Эхирни Юля Москвадин базардин экономикадин

ва социальный политикадин институтдик экеч'ина ва «банковское дело» пешедай образовани къачуна.

– Диплом гвайла, за жув са къадарда хъсандиз гьиссзавай ва диде-бубадиз куьмекгуз хъуник умудкутазвай, - суьгъбетзава Юлияди. – Амма им за манидарвилин хел гадарнава лагъай ч'ал тушир, за вахтуналди яз и кар акъвазарнавай.

Юлияди ихтилатзавайвал, манияр ада гъамиша тамамарзавай, гъатта лап гъвеч'и ч'авалай. Манидарвилелай гъейри, ада вич маса пешедин иеси я лагъана гъич фикирни ийизвач...

- Сифтедай за халкъдин манияр тамамарунилай башламишна. Украинада чна вири хизанди санал манияр лугъудай, неинки Украинадин, гъак' са ч'авуз са ч'ехи уьлкве

Женщина Дагестана

На лезгинском языке

Учредитель:

Министерство информатизации, связи
и массовых коммуникаций РД.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА

e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1^а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: zhennina-daghestana.ru

Сдано в набор 20.06.2019.

Подписано в печать 15.08.2019.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0609. Тираж (3300) 457 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца. Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05-00429 выдано Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Дагестан.

На обложке:

I – Раисат Ибрагимова – драматург, писатель, поэт; III – Юлия Горбатенко – солистка Даггосфилармонии.

хъайи, халкъар дуствилелди яшамиш хъайи СССР-дин маса халкъарин маниярни тамамардай. Чун са тарихди, са медениятди агуднавай, саднавай, - лугъузва ада.

Юлия патал Украина хизандивай къакъатайла арадал къведай тӀал яз амукънава. Амма адавич Дагъустанда къулайдаказ гӀиссзавайди хиве къазва, адаз инин дугъри, регъимлу, гъеле адетрал амална яшамиш жезвай инсанар хуш я. Юлияди къадим ва алай девирдин Дагъустандин тарихдиз итиж авунни дуьшуьшдин кар туш.

- Им къариба, гъейранардай вагзаф чӀаларин вилайт я, - алава хъийизва ада, - за алай аямдин Дагъустандин авторрин манияр квай концертдин программа арадал гъуникай кӀевелай фикрзава, месела, жегъил композитор Зумруд Мусиевадин манийрикай...

Адан фикир неинки Кавказдин шансонди, эстрадади, республикада вич галачиз медениятдин са мярекатни кӀиле тefизвай лезгинкади, гъакӀ гзаф миллетрикай ибарат халкъдин искусстводини желбзава. Дагъустандин халкъдин маниярни, абурай къетӀен гӀиссер жагъуруналди, гъатта чӀалан гъавурда акъазвачтӀани, ада хъсандиз къабулзава.

Манидарди вич патал цӀийи жанрда – нугъатдин къетӀенвал чир тежедайвал милли манияр тамарунин рекъе – авур алахъунарни, продюсеррин фикирдалди, агалкъунринди ва итиж ийидайди хъана. Юлия вич инанмиш я хъи, тамамарзавайдаз неинки текст пешекарвилелди кӀелиз алакьиз, гъакӀ адан таржумани, вичи гъи чӀалал мани лугъузватӀа, гъа халкъдин тарихни чир хъун лазим я. Ада Египетда «караокеда» вичи итальян чӀалал мани тамамарай вахт, вичин патав туристар атана итальян чӀалал рахай ва манидар Украинадай тирди чир хъайила, гъейран хъайи дуьшуьш рикӀел хкизва.

- Тамамарзавайдаз дуьм-дуьздаказ чир хъун лазим я хъи, пешекарсузвал нагъакъан гъалатӀрилай башламиш жезва. Зун патал Дагъустандин «Джислам» группада иштиракун милли эстрададин манийрин мектебдиз элкӀвена. Репертуар жуьреба-жуьреди я, - ихтилатзава Юлияди, - чна Дагъустандин гзаф чӀаларал ма-

нияр лугъузва, и кар акъван итижлу я хъи, ада чаз Дагъустандин манидин надирвал аннамишиз куьмек гузва.

Завай манидардиз адан гележегдин фикиррикай, Дагъустан ам патал мукъва, хайи чкадиз элкӀвенвани лагъана хабар къаз хъанач. Адаз регъуь жезва ва ам ихътин «къуру» гафарикай къерех жез алахъзава.

- Куьн гъавурда акъазвани, - лугъузва ада, - ина зун жуван кӀвале ава, зун жуванди я, зи айван, зи багъ, зи ватан инивай яргъа авайдакай зи рикӀелай алатзава. Гъелбетда, руш, диде акунихъ гзаф вил гала, амма Дагъустандин уьмуьрди зун гъафиларзавач, зун вердиш хъанва, за къатӀузвайвал, ина зун яргъалди амукъда. Манидарди вичин планрикай ихтилатиз тади ийизвач, адан кӀиле авайди, гъа сифтедай хъиз, хизандиз куьмек гунин фикир я. Ваъ, ада уьмуьрдилай шикаятзавач, къисметдилай шел-хвал авун ада гунагъ яз гъисабзава. Ада вичин ватанда ислягъвилини секинвили агъавалдайдакумудкутазва. Уьлкве чкӀидалди гъамиша гъакӀ хъайиди я эхир. Украинада заводрин кӀвалах акъваз хъана, са чӀавуз ана акъудай КРАЗар, БЕЛазар, гъулдан цӀурурдай, вагонар туькӀуьрдай хилерни агъуз аватна, кардик кумукънач. Уьлкве лап четин гъалдиз атана. Ингъе гъа чӀавуз гзаф затӀариз масакӀа килигуниз мажбур хъана. Гъелбетда, Юлияди инанмишвалзавайвал, такӀанвал, гужуналди миллетрин арада твазвай къал-къиж фад-геж квахъда. Ам вири крар хъсан хъуник умуд кутагъвай инсан я.

Жегъил манидардихъ Дагъустанда гзаф дустар хъанва, амма яратмишунин рекъе адан фикирдик квай къван месӀайрин къадар мадни гзаф я. Гъавилай чаз Юлия Горбатенкодин тӀвар са шумудра мад ван хъжеда.

– Зун СССР-да дидедиз хъана, - лугъузва ада, - гъавилай заз Украинани, Россияни къведни сад хъиз мукъва я. Зун урус чӀалал рахазва, амма «мова» чӀални зун патал хайиди я...

Эхирдай ада гъейранардай жуьреда лирикадин мани тамамарна. А манида къуват, ислягъвал ва гележегдин умуд авай.

Айшат ТАЖУДИНОВА

*Пою я на многих дагестанских языках,
а это так интересно...*

